

Aktivnosti projektnog učenja u dječjem vrtiću i stjecanje građanske kompetencije

Milohanić, Stefani

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:264032>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

STEFANI MILOHANIĆ

**AKTIVNOSTI PROJEKTOG UČENJA U DJEČJEM VRTIĆU I STJECANJE
GRAĐANSKE KOMPETENCIJE**

Diplomski rad

Pula, lipanj, 2024. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

STEFANI MILOHANIĆ

**AKTIVNOSTI PROJEKTOG UČENJA U DJEČJEM VRTIĆU I STJECANJE
GRAĐANSKE KOMPETENCIJE**

Diplomski rad

JMBAG: 0303083849, izvanredni student

Studijski smjer: Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predmet: Građanski odgoj i obrazovanje

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Opća pedagogija

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marina Diković

Pula, lipanj, 2024. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Stefani Milohanić, kandidatkinja za magistricu _____ ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Stefani Milohanić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Aktivnosti projektnog učenja u dječjem vrtiću i stjecanje građanske kompetencije“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	3
1. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	5
1.1. Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.....	9
1.2. Građanski odgoj i obrazovanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju	15
1.3. Metode učenja i poučavanja građanskoga odgoja i obrazovanja	17
2. KOMPETENCIJE	19
2.1. Socijalna i građanska kompetencija.....	21
2.2. Suradničko učenje	25
2.3. Kako djeca stječu kompetencije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju	26
3. ISTRAŽIVANJA PROVEDENA IZ GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA..	29
3.1. Nastavni planovi i programi u ranom odgoju i obrazovanju: ljudska prava i građanstvo u ranom odgoju i obrazovanju	29
3.2. Postizanje građanskog odgoja i obrazovanja. Teorijski i eksperimentalni pristup	30
3.3. Njegovanje građanstva u ranim godinama	32
4. UČENJE DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	35
4.1. Integrirano učenje djece rane i predškolske dobi	36
4.1.1. Uloga odgojitelja u integriranom učenju djece	38
4.2. Projektno učenje	39
4.2.1. Etape rada na projektu	41
4.2.1.1. Prvi ciklus	41
4.2.1.2. Drugi ciklus	43
4.2.2. Uloga odgojitelja u projektu	43
4.2.3. Dokumentiranje odgojno-obrazovnog procesa.....	44
4.2.4. Oblici dokumentacije	45
4.2.4.1. Individualni portfolio	45
4.2.4.2. Uradci djece (individualni i zajednički)	45

4.2.4.3. Samorefleksija djece	46
4.2.4.4. Narativni oblici.....	46
4.2.4.5. Opservacija postignuća djece	46
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	47
5.1. Cilj istraživanja	47
5.2. Istraživački problemi.....	47
5.3. Instrument	47
5.4. Uzorak.....	48
5.5. Postupak	49
5.6. Rezultati i rasprava.....	49
5.6.1. Projektne aktivnosti u kurikulumu predškolske ustanove	55
5.6.2. Projektne aktivnosti u godišnjem planu i programu predškolske ustanove	59
6. ZAKLJUČAK.....	66
7. LITERATURA.....	68
SAŽETAK	72
SUMMARY	73

UVOD

Građanski odgoj i obrazovanje se provodi tijekom cijelog života u situacijama gdje ljudi komuniciraju, raspravljaju, dogovaraju se i slično. Ono se temelji na osnovnim načelima ljudskih prava te uključuje sve dijelove i skupine društva. Građanski odgoj i obrazovanje unaprjeđuje znanje mladih o društvenim i političkim temama, usmjerava ih na aktivno sudjelovanje i odlučivanje s ciljem da postanu aktivni, informirani i odgovorni građani. Međutim, kako bi pojedinci mogli sudjelovati u demokratskom životu i konstruktivnom odlučivanju, nužne su razvijene kompetencije i sposobnosti. Kompetencije podrazumijevaju individualne osobine i kvalitete za djelovanje u različitim situacijama. Kada je riječ o socijalnoj i građanskoj kompetenciji, podrazumijeva se stjecanje različitih vještina kao što su: pokazivanje solidarnosti, sposobnost surađivanja u javnosti, iskazivanje želje za rješavanjem problema u zajednici, donošenje odluka itd. Građanski odgoj i obrazovanje u predškolskim i školskim ustanovama pomaže osposobiti djecu da mogu kvalitetno obavljati svoju građansku ulogu, stoga je već od rane dobi djeteta potrebno razvijati građansku kompetenciju.

Budući da je tema ovog rada povezana s projektnim aktivnostima djece u dječjem vrtiću, u nastavku će se govoriti o projektnom učenju kao jednom od načina integriranog učenja djece. Projektni rad podrazumijeva sklop aktivnosti u kojima jedno ili više djece obrađuje određenu temu ili problem uz podršku odgojitelja. Rad na projektu se odvija u više ciklusa, a posebna pažnja pridaje se pravilnom dokumentiranju odgojno-obrazovnog procesa iz razloga što ono omogućava praćenje postignuća djece u svim područjima razvoja te omogućuje kasniju refleksiju odgojitelja o stečenim iskustvima djece.

Nadalje, sljedeći dio rada usmjeren je na provedeno istraživanje. Cilj istraživanja bio je ispitati provode li se projekti u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju kojima se stječe građanska kompetencija. Kao instrument za potrebe istraživanja korištena je matrica u kojoj su navedeni dječji vrtići koji sudjeluju u istraživanju te nekoliko kategorija koje se analiziraju, kao što su: naziv projekta, cilj projekta, projektni sadržaji i aktivnosti te što djeca razvijaju sudjelovanjem u projektu. Uzorak

istraživanja predstavljaju kurikulumi i godišnji planovi i programi dječjih vrtića u Poreču, Pazinu, Labinu, Rovinju, Buzetu i Novigradu za pedagošku godinu 2023./2024. Potrebni podaci prikupljeni su analizom kurikuluma i godišnjih planova i programa dječjih vrtića. Nakon analize dokumenata, navedeni su dobiveni rezultati te su oni opisani.

1. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Kako bi se razumjela važnost uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav, odnosno u predškolske i školske ustanove, nužno je pojasniti jedno od temeljnih ljudskih prava, a to je pravo na obrazovanje. Pravo na obrazovanje određuje se kao temeljno pravo te se svrstava u kulturna prava i slobode. Prema tome, svaki pojedinac ima pravo na obrazovanje te na cjeloživotni razvoj i napredak. Takav, osnaženi pojedinac, ima bolje razvijene vještine koje su potrebne za sudjelovanje u društvenom, kulturnom, političkom i gospodarskom životu zajednice u kojoj živi. Isto tako, građanin koji je obrazovan može argumentirati svoje stavove, može odlučivati i učinkovito djelovati u svrhu razvoja svoje zajednice.

Osim toga, prema *Odboru za ekonomska, socijalna i kulturna prava*, svaka država ima obvezu osigurati određene dimenzije prava na obrazovanje, a jedna od njih je raspoloživost, koja podrazumijeva da je država dužna osigurati i financirati dostatan broj adekvatno opremljenih obrazovnih ustanova. Sljedeća dimenzija je dostupnost što znači da obrazovne ustanove moraju biti svima dostupne i pristupačne. Zatim, prihvatljivost podrazumijeva da je obrazovanje prihvatljivo djeci, ali i njihovim roditeljima. Zadnja dimenzija je prilagodljivost koja objašnjava da bi obrazovanje trebalo biti prilagođeno individualnim potrebama učenicima te da bi u školama naglasak trebao biti na učenju onoga što će im koristiti u svakodnevnom životu (Piršl i sur., 2016). O ovim dimenzijama govori autorica Tomaševski (2001) koja navodi kako se pravo na obrazovanje priznaje, štiti i promiče na različitim razinama, od lokalne do globalne te se ono klasificira kao socijalno, kulturno, ekonomsko, građansko i političko pravo.

Prema tome, građanski odgoj i obrazovanje podrazumijeva pridavanje i isticanje važnosti znanju, vrijednostima i sposobnostima sudjelovanja i djelovanja u demokratskom društvu. U obrazovanju učenika i mladih građanski odgoj i obrazovanje zauzima važno mjesto. Prema Piršl i suradnicima (2016:73) „svrha toga područja odgoja i obrazovanja je mlade ljude upoznati s ključnim pojmovima demokracije, s modelima demokracije i funkcioniranjem društva kako bi razumjeli ne samo proces demokracije, već da bi i nesmetano mogli obavljati svoju aktivnu građansku ulogu u društvu.“

Osim toga, autori Spajić-Vrkaš i suradnici (2004:164) navode da je „glavni cilj građanskog obrazovanja priprema informiranog, aktivnog i odgovornog građanina koji, sudjelovanjem u procesu odlučivanja, pridonosi razvoju demokracije i građanskog društva.“ Osim navedenog, građansko obrazovanje naglašava važnost razumijevanja temeljnih pojmova i ustroja demokratske vlasti te odnosa građanina i demokratske vlasti. Pozornost posvećuje i razvoju vještina sudjelovanja, timskog rada, dijaloga, jačanju odgovornosti za razvoj i stabilnost društva itd. (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Kako bi pojedinac što bolje razumio značenje pojma *demokracija* i njezine ključne elemente, potrebno je da se obrazuje i stječe kompetencije za bolje razumijevanje ljudskih prava. Također, prema Piršl i suradnicima (2016:75) „odgajati i obrazovati za građanstvo je sklop postupaka i aktivnosti kojima je cilj pripremiti mlade za aktivno sudjelovanje u demokratskom odlučivanju, prihvaćajući i realizirajući vlastita prava i odgovornosti.“ Dakle, podrazumijeva se učenje o tome što je građanin, kako se postaje građaninom, kako se primjenjuju građanska prava te kako se preuzimaju građanske odgovornosti. Isto tako, građanskim odgojem i obrazovanjem naglasak je na vrijednostima i vještinama koje su potrebne pojedincu, ali i na modelima učenja i poučavanja. Njegov cilj je obrazovanje ljudi koji će biti sposobni djelovati u društvu te preuzimati odgovornosti za svoja djela. Podrazumijeva učenje o ljudskim pravima i njihovo poštovanje, o važnosti solidarnosti i tolerancije te uključuje smjernice za pripremu mladih ljudi kao odgovornih građanina. Piršl i suradnici (2016) ističu kako se razvoj odgovornoga građanskog ponašanja može poticati u ranoj dobi učenika te se navode tri razine kompetentnosti: kognitivna, afektivna i društvena kompetentnost.

Građanski odgoj i obrazovanje se odvija i provodi tijekom cijelog čovjekova života, na raznim mjestima gdje se ljudi susreću, raspravljaju i slično. Stoga, uključuje socijalnu i ekonomsku, pravnu, političku, kulturnu, europsku i globalnu dimenziju demokratskog društva. Kad je riječ o socijalnoj i ekonomskoj dimenziji, misli se na ulogu gospodarstva u jačanju zajednice, prihvaćanje novih oblika rada, borbu protiv siromaštva i slično. Pravna dimenzija podrazumijeva poznavanje građanskih prava i odgovornosti, dok se politička odnosi na postizanje političke moći i suradnju u demokratskom odlučivanju. Kulturna dimenzija podrazumijeva poštivanje ljudi neovisno o njihovom nacionalnom, vjerskom, rasnom i drugom određenju. Europska

dimenzija obuhvaća zanimanje za život u europskom središtu te svijest i prihvaćanje različitosti europskih kultura i tradicija. Posljednja, globalna dimenzija, odnosi se na prepoznavanje globalne zavisnosti i solidarnosti (Klemenčić, 2007).

Piršl i suradnici (2016) navode kako se građanski odgoj i obrazovanje temelji na osnovnim načelima ljudskih prava, kako uključuje sve skupine i dijelove društva, cilj mu je pripremiti pojedince za uključivanje i sudjelovanje u demokratskom društvu, pridonosi društvenoj pravdi, razumijevanju, interkulturalnom obrazovanju, prihvaća načelo jednakosti između žena i muškaraca itd. S druge strane, autori navode da građanski odgoj i obrazovanje podrazumijeva multiperspektivni, interdisciplinarni i kontekstualni pristup, zatim, uključuje razvoj kognitivnih i praktičnih vještina i kompetencija, podrazumijeva osnaživanje građana na individualnoj i kolektivnoj razini itd. (Piršl i sur., 2016).

Autorica Ilišin i suradnici (2015) govore kako različiti autori definiraju i tumače pojam građanstva kao višedimenzionalan pojam. Tako, primjerice, Ruud Veldhuis (1997) smatra kako se građanstvo sastoji od četiri odrednice, odnosno političke, socijalne, kulturne i ekonomske, dok Derek Heater (1990) tvrdi da se građanstvo sastoji od pravnog statusa, političke, socijalne i civilne dimenzije te građanske vrline. Dakle, svaka dimenzija i koncepcija građanstva uključuje određeni skup prava i obveze o kojima je mlade ljude potrebno educirati. Budući da se građanstvo može definirati na različite načine te ono uključuje više smjerova, programi građanskog odgoja i obrazovanja bi se trebali razlikovati po svom opsegu i sadržaju u skladu s dimenzijama kao što su socijalna, civilna, kulturna, ekonomska i druge, koje će zatim biti uzete u obzir pri sastavljanju programa građanskog odgoja i obrazovanja (Ilišin i sur., 2015).

Nadalje, kada se govori o građanskom odgoju i obrazovanju, autorica Klemenčić (2007) definira različita shvaćanja ove koncepcije, a to je minimalističko i maksimalističko razumijevanje građanskog odgoja. Minimalističko razumijevanje se odnosi na osnovne informacije o ustavu, zakonima i političkom uređenju. S druge strane, maksimalistička koncepcija potiče razvoj kritičkog mišljenja, propituje o problemima i uvjerenjima te naglašava važnost rješavanja problema globalnog društva i slično. Stoga, glavni cilj nije samo informirati, nego i znati služiti se

informacijama kako bi se učenicima pomoglo u razumijevanju koncepta građanskog odgoja i obrazovanja.

Prema Piršl i suradnicima (2016) ishodi učenja u građanskom odgoju i obrazovanju se ostvaruju na nekoliko razina. Prva razina uključuje znanje i razumijevanje, drugim riječima, definiranje ključnih pojmova kao što su: građanin, ljudska prava, aktivno građanstvo, demokracija i sl. Također, podrazumijeva objašnjavanje načina na koje građani mogu sudjelovati u civilnom društvu, tumačenje tema iz područja ljudskih prava itd. Sljedeća razina odnosi se na vještine i sposobnosti, odnosno podrazumijeva iznošenje kritičkog mišljenja i stavova, rješavanje problema, razvijanje interkulturalnih vještina, političko i društveno djelovanje, njegovanje i izražavanje poduzetničkog duha. Treća razina obuhvaća vrijednosti i stavove. Dakle, naglasak je na promicanju ljudskih prava, jednakosti, slobode, mira, tolerancije, poštivanju društvenih razlika kod ljudi, promicanju povjerenja i poštenja itd.

Kada je riječ o građanskom odgoju i obrazovanju u kontekstu odgoja i obrazovanja u predškolskim i školskim ustanovama, za promicanje aktivnoga građanstva važne su karakteristike školskih ustanova kao demokratskih mikro zajednica te cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa. Važno je da školske ustanove jačaju individualne i kolektivne kapacitete i sposobnosti učenika, osiguravaju sigurnu okolinu, potiču suradnju, stvaraju različite mogućnosti i situacije za učenje. Nužno je zanimanje i interes za područje građanskog odgoja i obrazovanja svih demokratskih zajednica. Različitim područjima građanskog odgoja i obrazovanja može se razvijati i poticati demokratski duh i suradnja (Diković, 2013).

Kako bi se potaknula aktivnost građana, važno je da mladi razumiju pojam građana u demokratskom društvu te njegovu ulogu. Isto tako, važno im je omogućiti priliku za volontiranje i djelovanje u društvu. Mlade je potrebno upoznati s ulogom i funkcijom lokalne, regionalne samouprave i javne uprave, ali i njihovom ulogom u europskom i međunarodnom kontekstu. Veliki značaj imaju i mediji, stoga je mlade nužno educirati o njihovoj ulozi te o kritičkom promišljanju medijskih sadržaja (Kovačić i Horvat, 2016).

Građanski odgoj i obrazovanje važno je poučavati tijekom obveznog školovanja, a to pokazuju rezultati istraživanja u Hrvatskoj te međunarodna istraživanja. Također, potrebno ga je poučavati i u srednjim školama, uzevši u obzir razlike između trogodišnjih i četverogodišnjih programa. Nužno je napraviti analizu kurikuluma i nastavnih planova i programa svih predmeta kako bi se učenike primjereno pripremilo za život na način da uče potrebna znanja, vještine i stječu vrijednosti vezana uz ljudska prava i građanstvo. Važno je naglasak staviti na područja koja su zanemarena, a to su: ljudska prava, interkulturalnost, ravnopravnost i borba protiv diskriminacije, politički sustavi, demokracija, građanstvo, politička kultura, borba protiv korupcije i slično (Kovačić i Horvat, 2016).

1.1. Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu

Autori Kovačić i Horvat (2016) navode neka istraživanja koja su provedena, a to su: Istraživanje Centra za ljudska prava *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama - teorija i praksa*, 2009; Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca, GONG i FPZG, 2011; GONG, IDIZ I GOOD inicijativa 2015; Istraživanje *Mladi u vremenu krize*, IDIZ, 2013 te Istraživanje *Mladi: problem ili resurs*, IDIZ, 2007, a ona su pokazala da, u velikoj mjeri odrasli, a posebice mladi u Hrvatskoj nemaju dovoljno razvijenu građansku kompetenciju niti znanja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice o ljudskim pravima, demokraciji, kulturnim različitostima itd. Isto tako, navedena istraživanja govore o prisutnosti nedemokratskih stavova i vrijednosti, neuvažavanja različitosti, korištenju nasilja, spremnosti na diskriminaciju itd. Stoga, navedeni rezultati naglašavaju potrebu za sustavnim uvođenjem građanskog obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav.

Manjak sadržaja povezanih za demokratsko građanstvo u osnovnoj školi pokazalo je Istraživanje Centra za ljudska prava *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama teorija i praksa* koje je provedeno 2009. godine., kojeg opisuju autori Batarelo i suradnici (2010). Prema istraživanju, donesen je zaključak da dosadašnje osnovnoškolsko obrazovanje na razini sustava i škole nedovoljno doprinosi realizaciji

ciljeva za demokratsko građanstvo. S druge strane, istraživanje stavova učenika, nastavnika, roditelja i ravnatelja u osnovnim školama pokazalo je da većina ispitanika značajke i područja građanskog odgoja smatra jednim od najvažnijih ciljeva školovanja, međutim, nakon analize udžbenika ustanovilo se kako oni nude premalo informacija o demokratskom političkom sustavu.

Ipak, određeni sadržaji obrazovanja za demokratsko građanstvo u osnovnim školama prisutni su na određen neobavezan način te on ovisi o interesu i dodatnom angažmanu nastavnika ili učitelja. Shodno tome, nastavnici i ravnatelji ne dobivaju potporu tom dijelu svog obrazovnog rada te se istovremeno ne osjećaju dovoljno osposobljenima za uspješno provođenje građanskog obrazovanja (Kovačić i Horvat, 2016).

Nadalje, građanskim odgojem i obrazovanjem pripremaju se i razvijaju aktivni i odgovorni građani te se ovo područje smatra posebnim područjem odgoja i obrazovanja. Građanski odgoj i obrazovanje se u europskim zemljama uvodi kao zaseban predmet, integriran u druge predmete ili kao kroskurikulumska tema. U hrvatski odgojno-obrazovni sustav ovo je područje uvedeno 1999. godine *Nacionalnim programom odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo* (Vlada RH, Nacionalni odbor za obrazovanje o ljudskim pravima, 1999 prema Diković, 2013). Propisano je da se program sastoji od navedenih područja, a to su: odgoj za ljudska prava, odgoj za demokratsko građanstvo, identitetni i interkulturalni odgoj i obrazovanje, odgoj za mir i nenasilno rješavanje sukoba, odgoj za održivi razvoj, odgoj za sprječavanje predrasuda i diskriminacije, istraživanje humanitarnog prava i slično. Provedba programa nije bila obvezna, a njega su najčešće provodili učitelji i nastavnici kroz projekte i izvannastavne aktivnosti (Kovačić i Horvat, 2016).

Također, kako bi se program mogao provoditi, određene škole započele su provoditi *Projekt građanin* čiji je zadatak bio poticati učenike na ostvarivanje određenih promjena u zajednicama u kojima žive. U sklopu projekta, zainteresirani su učenici pod vodstvom jednog učitelja pratili određene korake koji su bili usmjereni prema pozitivnim promjenama u njihovoj zajednici. Navedeni koraci su se odnosili na: prepoznavanje problema javne politike u zajednici, odabir i prikupljanje podataka o

problemu koji će se istraživati, izrada i predstavljanje portfelja te osvrt na iskustvo tijekom procesa učenja. Ovaj je projekt do 2010. godine bio temeljni oblik građanskog odgoja i obrazovanja u školama u Hrvatskoj (Pažur, 2017).

U *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* (MZOS, 2006) područje građanskog odgoja i obrazovanja nije propisano kao obvezan nastavni predmet. Ipak, uvođenje ovih sadržaja u osnovne škole predviđeno je u sklopu integriranih odgojno-obrazovnih sadržaja (Diković, 2013).

S druge strane, *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (MZOS, 2011) propisuje da se sadržaji građanskoga odgoja i obrazovanja provode kao međupredmetna ili interdisciplinarna tema koja je obvezna u svim nastavnim predmetima, kao fakultativni, tj. neobavezan nastavni predmet ili kao integrirana tema u društveno-humanističkom području (Diković, 2013). Naime, ovaj je strateški dokument bio prvi koji je građansku kompetenciju uvrstio među osam temeljnih kompetencija koje je potrebno razviti kod učenika (Pažur, 2017).

Nadalje, Vlada Republike Hrvatske donosi *Odluku o osnivanju i zadaćama Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo* (2010). Tom odlukom se građanski odgoj i obrazovanje promiče od razine predškolskog odgoja i obrazovanja do razine visokog obrazovanja te u formalnim i neformalnim oblicima obrazovanja. Isto tako, jedna od zadaća Nacionalnog odbora za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo je praćenje provedbe nacionalnih programa, strategija i planova koji se odnose na građanski odgoj i obrazovanje (Pažur, 2017).

Kurikulum građanskoga odgoja i obrazovanja (MZOS, AZOO, 2012) provodi se, ovisno o odgojno-obrazovnom ciklusu, međupredmetno, izvannastavno, kroz projekte, kroz modularni pristup, kao izborni i obvezan predmet. Ovaj se *Kurikulum* u dvije školske godine (2012./2013. i 2013./2014.) provodio eksperimentalno u nekim osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj. Temeljio se na predviđenoj satnici realizacije sadržaja ovisno o modelu provođenja i na ishodima učenja, odnosno obrazovnim postignućima prema kojim se, zatim, vrednovalo građansko

znanje i razumijevanje, građanske sposobnosti i vještine te građanske vrijednosti i stavovi učenika (Diković, 2013).

Prema Pelaić (2019), *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja* bio je koncipiran spiralno prema određenim ciklusima na sljedeći način: u 1. ciklusu (odnosno od 1. do 4. razreda osnovne škole) fokus je na učeniku kao aktivnom i odgovornom građaninu razredne, školske i lokalne zajednice, a kurikulum se realizira međupredmetno i izvannastavno kao obvezna aktivnost, zatim, u 2. i 3. ciklusu (odnosno od 5. do 8. razreda osnovne škole) kurikulum se nadopunjuje učenjem za građanina hrvatske domovinske zajednice te se u 5. i 6. razredu ostvaruje međupredmetno i izvannastavno kao obvezna aktivnost, dok se u 7. i 8. razredu uvodi kao izborni predmet, a u 4. ciklusu (odnosno u 1. i 2. razredu srednje škole) postignuća iz prethodnih ciklusa se proširuju učenjem za građanina europske i međunarodne zajednice, a kurikulum se uvodi kao obvezni predmet, dok je za 3. i 4. razred obvezna modularna i izvannastavna provedba kurikuluma, što znači da se mladi priključuju različitim inicijativama u lokalnoj i društvenoj zajednici.

Zatim, prema *Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja*, nastaje *Program međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole* iz 2014. godine koji razmatra uključivanje nekoliko strukturalnih dimenzija građanskog odgoja i obrazovanja, a to su: interkulturalna, društvena, ljudskopravna, politička, gospodarska i ekološka (Pažur, 2017).

Kao jedan od sudionika u građanskom odgoju i obrazovanju, civilno društvo svojom *Nacionalnom strategijom stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2012. do 2016. godine* nastoji kroz pet provedbenih aktivnosti sustavno provoditi građanski odgoj i obrazovanje (Pažur, 2017).

Međutim, pomak u ovom području dogodio se uključivanjem ovog predmeta u procese vanjskog vrednovanja za koji je zaslužan Nacionalni centar vanjskog vrednovanja i obrazovanja (NCVVO). NCVVO je postao dijelom međunarodnog istraživanja ICCS-a (eng. *International Children's Continence Society*). Svrha ovog istraživanja je u različitim zemljama istražiti jesu li mladi ljudi i na koji način spremni preuzeti ulogu građana u 21. stoljeću. Ovim se istraživanjem utvrđuju znanja i

razumijevanja učenika, vezana za pojmove uz građanski odgoj i obrazovanje (Pažur, 2017).

Cjelovita kurikularna reforma u Republici Hrvatskoj započinje 2015. godine, a cilj joj je uspostavljanje učinkovitoga i usklađenoga sustava odgoja i obrazovanja kroz cjelovite strukturne i sadržajne promjene, izrada predmetnih i međupredmetnih kurikuluma te suvremenoga kurikuluma građanskoga odgoja i obrazovanja (Piršl i sur., 2016). Naime, prijedlog *Nacionalnog kurikuluma međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje* iz 2016. godine je dio već spomenute *Cjelovite kurikularne reforme* u Republici Hrvatskoj.

Dakle, danas važeći *Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj* stupa na snagu 2019. godine te se provodi od školske godine 2019./2020. On se sastoji od tri najvažnija područja, odnosno domene. Prva domena obuhvaća ljudska prava koja definira ljudska prava kao važan čimbenik razvoja demokratskog društva. Zaštita ljudskih prava omogućuje razvoj svake osobe te se naglašava važnost usvajanja znanja i stjecanja vještina iz područja i konteksta ljudskih prava. Nadalje, sljedeća domena je demokracija koja podrazumijeva aktivno uključivanje učenika u stvaranje i oblikovanje pravila čime se prihvaćaju i uvažavaju različitosti u određenoj zajednici. Nužno je učenike poticati na uočavanje povezanosti između dobrobiti pojedinca i svoje društvene zajednice te na sudjelovanje u političkom odlučivanju i preuzimanju odgovornosti. Treća domena odnosi se na društvenu zajednicu, odnosno na aktivno djelovanje u zajednici. Ona podrazumijeva razvoj stavova, vještina i znanja koji će pojedincima pomoći u pripremi i osposobljavanju za rad u užoj i široj zajednici. Kako bi pojedinci uopće mogli djelovati, nužno je da imaju informacije o radu zajednice i civilnog društva. Neki od njegovih odgojno-obrazovnih ciljeva jesu: razvijati građansku kompetenciju koja građanima pomaže u kvalitetnom izvršavanju svoje uloge kao aktivnih i odgovornih članova zajednice, usvojiti znanja o pojmovima vezanima za građanstvo i demokraciju, primjerice o ljudskim pravima, političkim sustavima i konceptima, karakteristikama demokratske zajednice itd., razvijati kritičko mišljenje i komunikacijske vještine nužne za političko sudjelovanje, promicati vrijednosti ljudskih prava, razvijati temeljne vrijednosti kao što su: sloboda, jednakost,

obiteljske vrijednosti, moral, etičnost, poštivanje prava čovjeka, očuvanje prirode i čovjekova okoliša i mnoge druge. Ovaj se *Kurikulum* sastoji od pet ciklusa, a svaki je ciklus podijeljen na prethodne tri domene. Prvi ciklus obuhvaća razdoblje 1. i 2. razreda osnovne škole, drugi ciklus se odnosi na 3., 4. i 5. razred osnovne škole, treći ciklus obuhvaća razdoblje 6., 7. i 8. razreda osnovne škole, četvrti ciklus se primjenjuje na 1. i 2. razred četverogodišnjih, odnosno 1. razred trogodišnjih srednjoškolskih programa, dok se peti ciklus odnosi na 3. i 4. razred četverogodišnjih te na 2. i 3. razred trogodišnjih srednjoškolskih programa. Na kraju svakog ciklusa, opisana su odgojno-obrazovna očekivanja koja navode što se od učenika očekuje, a ona se dijele na znanje, vještine i stavove (AZOO, 2019).

Dakle, građanski odgoj i obrazovanje u školama se provodi od 1999. godine pod nazivom *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo*, a danas je ovo područje obavezno kao međupredmetna tema. Naime, smatra se da praćenje aktivnosti djeteta u predškolskoj ustanovi, uočavanje na koji način djeca razmišljaju i rješavaju probleme mogu biti osnova u oblikovanju odgojno-obrazovnoga procesa. Stoga, ovo se područje, *Cjelovitom kurikularnom reformom* planiralo uvesti i u odgoj petogodišnjaka kroz 0. ciklus koji je trebao obuhvaćati predškolu, prvi i drugi razred, međutim, to nije realizirano (Vuletić, 2017).

O tome detaljnije govori autorica Vuletić (2017) koja u svome radu provodi istraživanje kojemu je cilj dobiti procjene odgojitelja i učitelja u kojoj mjeri mogu djeca, odnosno učenici dostići ishode učenja iz prijedloga *Nacionalnoga kurikuluma međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje*, obzirom na znanja, vještine i stavove. Dobiveni su rezultati koji govore da su ishodi učenja dostignuti u većoj mjeri sukladno povećanju uzrasta djece. Takav rezultat je opravdan budući da djeca drugačije usvajaju znanja u dobi pred polazak u školu, a drugačije u školi.

Autorica navodi kako je godina pred polazak u školu, tzv. predškola obavezna u Republici Hrvatskoj. Stoga, naglašava se potreba da se odrede ishodi učenja kako bi se znanja, stavovi i vještine djece mogli jačati i razvijati u skladu s individualnim sposobnostima djece, odnosno učenika. Također, sve više se govori o tome da bi se ishodi učenja trebali utvrditi za određeni ciklus odgoja i obrazovanja koji bi obuhvaćao tri godine umjesto da se oni određuju za definirano razdoblje u

školovanju, tj. za djecu određene dobi. Ovaj način rada omogućio bi djeci da ishode učenja dostižu ovisno o svojim sposobnostima (Vuletić, 2017).

1.2. Građanski odgoj i obrazovanje u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

Uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav, konkretno u školske ustanove započinje 1999. godine donošenjem *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*. Iako njegova provedba nije bila obavezna, on se najčešće provodio kroz projekte i izvannastavne aktivnosti. Sljedećih godina, provođenje građanskog odgoja i obrazovanja se uređivalo različitim programima i kurikulumima, međutim, 2019. godine utvrđen je *Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj* te se on od tada pa sve do danas i dalje provodi u školskim ustanovama.

Provođenje građanskog odgoja i obrazovanja u predškolskim ustanovama navedeno je i opisano u kurikulumu i godišnjem planu i programu predškolskih ustanova. Svaka ustanova na početku pedagoške godine sastavlja i utvrđuje navedene dokumente u kojima se navode planirane aktivnosti, sadržaji i projekti iz različitih područja pa tako i iz građanskog odgoja i obrazovanja. Dakle, provođenje građanskog odgoja i obrazovanja ovisi o svakoj predškolskoj ustanovi, o njezinoj kulturi, interesima, ciljevima i zadaćama za određeno razdoblje. Isto tako, hoće li se područja iz građanskog odgoja i obrazovanja provoditi u odgojno-obrazovnom radu neke predškolske ustanove, ovisi o odgojiteljima i njihovim interesima, sposobnostima i kompetencijama da sadržaje takve tematike mogu prilagoditi i obraditi u svom radu s djecom.

O tome detaljnije govori autorica Vuletić (2017) koja je u svom radu provela istraživanje kojemu je cilj bio ispitati procjene odgojiteljica i učiteljica 1. i 2. razreda osnovne škole u kojoj mjeri su dostignuti ishodi učenja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja na početku obaveznoga odgoja i obrazovanja djece. Jedno pitanje koje se provjeravalo bilo je ispitati postoje li neke razlike u procjenama

odgojiteljica i učiteljica u kontekstu dostizanja ishoda učenja, ovisno o tome rade li u dječjem vrtiću ili u osnovnoj školi. Istraživanje je provedeno anketnim upitnikom kojeg su ispunjavale odgojiteljice dječjih vrtića i učiteljice osnovnih škola iz Pule, Rovinja, Pazina i Splita. Anketa je, osim pitanja vezana za opće podatke, sadržavala i skale ishoda učenja obzirom na znanje, vještine i stavove.

Naime, rezultati dobiveni za ishode učenja obzirom na znanje prikazuju da djeca predškolske i školske dobi uglavnom ne znaju koja su njihova prava, međutim, svjesni su važnosti suradnje i pomaganja za kvalitetno funkcioniranje u zajednici u kojoj žive. Nadalje, dobiveni rezultati za ishode učenja obzirom na vještine prikazuju kako djeca i učenici ne znaju utječu li njihove odluke i djela na zajednicu u kojoj žive, odnosno dječji vrtić ili školu te na koji način. Rezultati prikazuju da djeca i učenici poštuju i čuvaju svoju, tuđu i zajedničku imovinu. Kada je riječ o ishodima učenja obzirom na stavove, rezultati pokazuju da djeca i učenici nisu svjesni važnosti interkulturalnosti. Također, dobiveni rezultati pokazuju da su djeca privržena i povezana sa zajednicom u kojoj žive.

Međutim, na kraju istraživanja je dokazano da se procjene dosegutosti ishoda učenja povećavaju ovisno o dobi djece, budući da djeca predškolske dobi pokazuju znanje, vještine i stavove u skladu sa svojom dobi i sposobnostima. Prema tome, dokazano je da učiteljice drugih razreda osnovne škole potvrđuju da su ishodi učenja u sva tri područja dosegnuti u većoj mjeri nego što je to slučaj kod odgojiteljica. Ovim se istraživanjem potvrdilo da je građanski odgoj i obrazovanje moguće provoditi već u predškolskim ustanovama (Vuletić, 2017).

Dakle, građanski odgoj i obrazovanje u predškolskim ustanovama je moguće provoditi na različite načine. Ono se provodi u svakodnevnim aktivnostima u kojima se potiče suradnja djece, dogovaranje, poštivanje tuđih mišljenja i stavova, samostalno rješavanje problema i donošenje odluka, prihvaćanje različitosti, odgovorno ponašanje itd. Kroz različite projekte i sadržaje mogu se obrađivati teme iz građanskog odgoja i obrazovanja. Primjerice, djecu se može upoznati s temeljnim ljudskim, odnosno dječjim pravima i važnosti njihovog poštivanja obilježavanjem Dječjeg tjedna. Obilježavanjem Dana planeta Zemlje djeci se može osvijestiti važnost očuvanja prirode i odvajanja otpada. Djeci se mogu nuditi aktivnosti u kojima će

upoznavati tradiciju i običaje određenog kraja i ljudi, čime se potiče djecu na poštivanje kulturne baštine. Kao što navodi autorica Vuletić (2017) u svome radu, još neki od primjera kojima se provodi građanski odgoj i obrazovanje jesu: poticanje djece na solidarno i nenasilno ponašanje, poticanje na pridržavanje dogovorenih pravila, uključivanje djece u donošenje odluka, samoinicijativno pomaganje vršnjacima i mnogi drugi, a svi oni potiču razvoj građanske kompetencije kod djece.

1.3. Metode učenja i poučavanja građanskoga odgoja i obrazovanja

Da bi proces odgoja i obrazovanja bio učinkovitiji u postizanju obrazovnih postignuća učenika, odgojno-obrazovni sustavi trebaju razvijati metode učenja i poučavanja kojima bi se unaprjeđivala znanja i vještine učenika. Kako bi se metode učenja i poučavanja pravilno odabrale, važno je unaprijediti i poboljšati razine kompetencija učitelja. Metode učenja i poučavanja predstavljaju zajednički rad učitelja i učenika, bez obzira na postojeće razlike u socijalnim odnosima između učitelja i učenika. Stoga, potrebno je primjenjivati različite pristupe u nastavi. U nastavi, metode učenja i poučavanja moraju imati jasno definirane ciljeve i strukture. U suvremenoj nastavi naglasak se stavlja na aktivno učenje i poučavanje što uključuje samostalnost učenika u učenju. Tada učenici primjenjuju različite misaone procese i strategije kojima zatim raščlanjuju i uspoređuju informacije, uočavaju informacije i sadržaj koji je bitan, stječu znanje povezujući ga s već postojećim znanjima (Diković, 2016).

Nadalje, nužno je da učitelji kombiniraju različite metode u nastavnom procesu kako bi učenici ostvarili planirane i željene ishode učenja. U europskim se zemljama učitelji koriste različitim pristupima i metodama kada provode građanski odgoj i obrazovanje. Neke od tih metoda su: igranje uloga, uključivanje u debatu te analiziranje zakona i propisa. Isto tako, *učenje djelovanjem* jedna je od metoda koja potiče i razvija kod učenika aktivan pristup građanskom odgoju i obrazovanju (European Commission, 2012). S druge strane, autori Morgan i Streb (2001) navode pojam *učenje činjenjem* za koje tvrde da ono pomaže učenicima u primjeni usvojenih sadržaja u svakodnevnome životu. Njime učenici usvajaju vještine koje će im pomoći u razvoju

kompetencija koje su im potrebne za život te aktivno sudjelovanje u demokratskome društvu (Diković, 2016).

Prema Diković (2016:546) građanski odgoj i obrazovanje je „inovacijski pristup teoriji i praksi odgoja i obrazovanja“ te je „određen kao multidimenzionalni sklop inventivnih odgojno-obrazovnih postupaka...“ Stoga, dokazano je kako tradicionalne metode nisu učinkovite kao što su otvorena rasprava i aktivno učenje. Dakle, za razvoj informiranoga, aktivnoga pojedinca, osposobljenog za aktivno sudjelovanje u demokratskom društvu te za razvoj emancipiranoga građanina, važan je pravilan odabir metoda učenja i poučavanja građanskoga odgoja i obrazovanja (Diković, 2016).

2. KOMPETENCIJE

Za definiranje pojma *kompetencije* nužno je poznavanje različitih djelatnosti, područja i disciplina, budući da se taj pojam koristi u različitim kontekstima te ima različita značenja. Pojam *kompetencije* može se definirati kao želja, znanje i iskustvo, odnosno kao kvalificiranost za određeno područje i djelatnost, a ono podrazumijeva posjedovanje znanja, vještina, sposobnosti i prakse pojedinca. Kompetencije obuhvaćaju nekoliko dimenzija te se one međusobno isprepliću, a to su kognitivna (znanje), funkcionalna (primjena znanja), osobna (ponašanje) te etička dimenzija (načela i vrijednosti u ponašanju). Nadalje, kompetencija podrazumijeva i sposobnost odgovornog i svjesnog djelovanja učinkovitim metodama koje se stječu cjeloživotnim učenjem. Stoga, bitna karakteristika kompetencija je odnos između znanja i djelovanja, tj. prakse u svakodnevnim situacijama (Piršl i sur., 2016).

Kada se govori o odgoju i obrazovanju, nužno je spomenuti važnost kompetencija u odgojno-obrazovnom procesu. Prema *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014) ističu se neka načela važna za bolje razumijevanje kompetencija djece. Navodi se kako kompetencije nisu statične, već razvojne što znači da se prati i potiče njihov razvoj kontinuirano. Nadalje, uspješnost obavljenih određenih aktivnosti ovisi o sklopu različitih kompetencija, stoga, kompetencije se procjenjuju i analiziraju cjelovito. Isto tako, djeca se mogu razlikovati po svojim razvojnim sposobnostima i kompetencijama iako su jednake kronološke dobi. Zato se one promatraju za svako dijete individualno, neovisno o njegovoj kronološkoj dobi.

Također, u *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014) navedeno je osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje. Naime, na temelju Osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje iz 2006. godine donesena je Preporuka Vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje¹. U navedene kompetencije spadaju: komunikacija na materinskome jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost te kulturna svijest i izražavanje. Kada je riječ o

¹ Posjećeno 8.6.2024. <https://education.ec.europa.eu/hr/focus-topics/improving-quality/key-competences>

komunikaciji na materinskome jeziku u ranoj i predškolskoj dobi, ona se osnažuje poticanjem djeteta na pravilno usmeno izražavanje, ali i bilježenje svojih osjećaja, doživljaja i misli u različitim aktivnostima. Osim toga, komunikacija na materinskome jeziku podrazumijeva i svijest djeteta o uporabi jezika na pozitivan i društveno prihvatljiv način.

S druge strane, komunikacija na stranim jezicima odvija se u situacijama kada dijete strani jezik uči u pripremljenom poticajnom i jezičnom kontekstu, odnosno u igri i ostalim aktivnostima. Nadalje, matematička kompetencija se razvija na način da se dijete potiče na razvoj i primjenu matematičkoga mišljenja u različitim svakodnevnim situacijama te u rješavanju problema. Prirodoslovna kompetencija podrazumijeva poticanje djeteta na postavljanje pitanja, otkrivanje, istraživanje i zaključivanje o zakonitostima u svijetu prirode te primjenu stečenog znanja u svakidašnjem životu.

Digitalna kompetencija opisana je kao vještina koja se razvija tako da se dijete upoznaje s informacijsko-komunikacijskom tehnologijom i načinima njezine uporabe. Obuhvaća alate dokumentiranja odgojno-obrazovnog procesa te korištenje računala za planiranje, realiziranje, ali i samoevaluaciju različitih aktivnosti. Zatim, osvještavanje procesa vlastitog učenja djeteta nužno je za razvoj kompetencije učiti kako učiti. Ova kompetencija podrazumijeva poticanje djeteta na stvaranje strategija vlastitog učenja. Ona je usmjerena na razvoj i osnaživanje metakognitivnih sposobnosti djece.

Sljedeća bitna kompetencija je socijalna i građanska kompetencija. One se razvijaju poticanjem djeteta na tolerantan odnos prema drugima, odgovorno ponašanje, međuljudsku suradnju, prihvaćanje različitosti, samopoštovanje i poštovanje drugih i slično. Ova kompetencija obuhvaća i sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u dječjem vrtiću, zajednici i društvu. Za razvoj ovih kompetencija, nužno je poticati djecu na iznošenje i argumentiranje vlastitih stajališta te uključiti djecu u samostalno donošenje odluka. Nadalje, inicijativnost i poduzetnost orijentirane su na sposobnost djeteta da iznosi i ostvaruje vlastite ideje. Stvaralaštvo i inovativnost u različitim aktivnostima i situacijama, spremnost na preuzimanje rizika, samostalno započinjanje i organiziranje aktivnosti prema svojim interesima itd., nužne su karakteristike za razvoj ovih kompetencija.

Na kraju, ista važnost predaje se i kulturnoj svijesti i izražavanju, kompetencijama koje se razvijaju poticanjem izražavanja ideja, emocija i iskustva djeteta u različitim umjetničkim područjima, a to su glazba, ples, kazališna umjetnost, književna umjetnost i slično. Važno je dijete osposobljavati za razumijevanje i poštivanje kulturne i jezične raznolikosti svijeta. Prema tome, može se reći kako kompetencije označavaju individualne osobine i kvalitete za djelovanje u različitim situacijama. Svaka kompetentna osoba mora biti svjesna da je svoju kompetentnost potrebno usavršavati, provjeravati i nadopunjavati (Piršl i sur., 2016).

2.1. Socijalna i građanska kompetencija

Građanska kompetencija je pojam koji uključuje osobnu, međuljudsku i interkulturalnu kompetenciju. Ona obuhvaća oblike ponašanja koji osposobljavaju pojedince da aktivno i konstruktivno sudjeluju u društvenom i građanskom životu pritom posjedujući znanja o društvenim i političkim konceptima i strukturama. Građanska kompetencija podrazumijeva stjecanje određenih vještina, a neke od njih su: sposobnost suradnje u javnosti, iskazivanje solidarnosti i želje za rješavanjem problema određene zajednice, djelovanje u građanskim aktivnostima zajednice, donošenje odluka na svim razinama itd. Također, za postizanje pozitivnih promjena u društvu, važno je poštivanje ljudskih prava, uvažavanje razlika između različitih sustava određenih vjerskih skupina, iskazivanje osjećaja pripadnosti vlastitom mjestu i državi i slično (Europski parlament i Vijeće Europske unije, 2010).

Nadalje, građanska kompetencija je zajednički pojam za određeni tip znanja, vještina, ponašanja, stavova i vrijednosti koji pojedinoj osobi omogućava da uspješno ispunjava građansku ulogu (Spajić-Vrkaš, 2015). Građanska kompetencija omogućuje pojedincu sudjelovanje u građanskom životu društva na način da je on spreman na aktivno sudjelovanje u demokratskom odlučivanju, na kritičko preispitivanje informacija, argumentiranje svog stava itd. Građanska kompetencija postiže se stjecanjem građanske pismenosti, a prema tome je orijentiran *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja* (MZOS, AZOO, 2012). Ovisno o razini obrazovanja, njegovo provođenje se planira međupredmetno, izvannastavno, kroz

projekte, kroz modularni pristup, kao izborni predmet te kao obvezan predmet (Diković, 2013).

U *Europskom referentnom okviru* (2006) navedeno je da se međuljudska i građanska kompetencija zasnivaju na poznavanju i razumijevanju osnovnih pojmova društva, kulture, demokracije, građanskih prava, vještina i stavova koje omogućuju aktivno građanstvo. Prema tome, koncept međuljudske kompetencije može se sagledati prema sljedećim područjima, a to su: znanja, vještine i stavovi. Kada se govori o znanjima, misli se na znanje o tome kako sačuvati dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji; svijest o određenim konceptima, primjerice društvu, grupe, kulture i o povijesnom razvitku nekog koncepta; razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se njeguje u nekoj društvu. Kada je riječ o vještinama, ovdje se podrazumijevaju sposobnosti konstruktivnog komuniciranja u različitim društvenim situacijama, sposobnosti stvaranja empatije prema drugima, sposobnosti pregovaranja, svijest i razumijevanje nacionalnog kulturnog identiteta u suradnji i interakciji s kulturnim identitetom Europe i ostalim zemljama itd. Zatim, u stavove se ubraja integritet, spremnost na prevladavanje stereotipa i predrasuda, pokazivanje interesa za razumijevanje i poštivanje drugih itd.

Nakon definiranja međuljudske kompetencije prema ova tri područja, na isti način se može analizirati i definirati područje građanske kompetencije. Dakle, kada se govori o znanjima, podrazumijeva se poznavanje građanskih prava neke zemlje, poznavanje ključnih osoba i stranaka u lokalnoj i nacionalnoj vladi, poznavanje glavnih događaja i promjena u Europi i šire, znanje o emigraciji i imigraciji te o manjinama u Europi i svijetu itd. Vještine podrazumijevaju sposobnost povezivanja s javnim institucijama, pokazivanja solidarnosti i interesa za rješavanjem problema koje imaju lokalna i šira zajednica, sudjelovanje u aktivnostima zajednice i donošenju odluka na nacionalnoj i europskoj razini i slično. Stavovi obuhvaćaju spremnost na sudjelovanje u demokratskom odlučivanju, interes i sklonost volontiranju, prihvaćanje koncepta ljudskih prava i jednakosti, kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju mediji, itd. (Rajić i Rajić, 2013).

Prema Rajić i Rajić (2013) postoje četiri dimenzije i pripadajuće građanske kompetentnosti, a to su: politička i pravna dimenzija koja uključuje poznavanje

političkog sustava, demokratske stavove i participativne vještine; društvena dimenzija koja obuhvaća znanja o društvenim odnosima i socijalne vještine; ekonomska dimenzija u koju spadaju vještine važne za posao i druge ekonomske aktivnosti te kulturalna dimenzija koja podrazumijeva znanje o kulturnoj baštini.

S druge strane, prema Rajić i Rajić (2013) razrađene su tri razine kompetentnosti koje se razvijaju tijekom obrazovanja za demokratsko građanstvo. Prva razina podrazumijeva kognitivne kompetentnosti u koju spada kompetentnost pravne i političke naravi, poznavanje načela i vrijednosti ljudskih prava i demokratskog građanstva, proceduralna kompetentnost i slično. U drugu razinu spadaju afektivne kompetentnosti koja uključuju etičke kompetentnosti. Nadalje, treća razina obuhvaća različite sposobnosti kao što su sposobnosti za djelovanje, sposobnost suživota i suradnje s drugima, sposobnosti za sudjelovanje u javnoj raspravi te sposobnosti za rješavanje konflikata u skladu s načelima demokratskog prava.

Sam pojam socijalne i građanske kompetencije obuhvaća interkulturalne, interpersonalne, građanske i političke kompetencije. Stoga, međuljudska kompetencija obuhvaća oblike ponašanja kojima pojedinac treba ovladati kako bi mogao učinkovito sudjelovati u društvenom životu. Za učinkovitu interakciju između ljudi nužno je imati razvijene međuljudske vještine. S druge strane, građanske kompetencije se opisuju kao skup kompetencija koje pojedincu omogućavaju sudjelovanje u građanskom životu određenog društva (Rajić i Rajić, 2013).

Građanska kompetencija se ubraja među najvažnije ishode učenja, stoga *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011) definira da se građanska kompetencija razvija kroz četiri ciklusa: u sklopu društveno-humanističkog područja i u sklopu građanskog odgoja i obrazovanja. Sukladno tome, određene su strukturne i funkcionalne dimenzije građanske kompetencije. Tri funkcionalne dimenzije koje se međusobno povezuju definirane su kao: građansko znanje i razumijevanje, građanske vještine i sposobnosti te građanske vrijednosti i stavovi. Strukturne dimenzije podrazumijevaju: pravnu, ljudsko-pravnu, političku, društvenu, kulturnu, gospodarsku i ekološku dimenziju. Navedene dimenzije povezane su s osposobljavanjem građana za aktivno sudjelovanje u društvu te su izdvojene temeljem *Preporuke Vijeća Europe o*

obrazovanju za demokratsko građanstvo iz 2002. godine i *Povelje Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava* iz 2010. godine (MZOS RH, AZOO, 2012).

Tatković i suradnici (2015) navode kako građanski odgoj i obrazovanje pomaže osposobiti učenike kako bi mogli aktivno i kvalitetno obavljati svoju građansku ulogu te je već od rane dobi djeteta potrebno razvijati građansku kompetenciju. Građanska kompetencija uključuje građansku odgovornost, građansku angažiranost te građansku informiranost i razumijevanje. Jedna od zadaća suvremenoga odgoja i obrazovanja je pripremiti i osposobiti učenike da mogu doprinositi zajednici u kojoj žive te da postanu aktivni i odgovorni građani.

U hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu uočljiv je manjak odgojno-obrazovnih sadržaja koji su usmjereni prema usvajanju vrijednosti, znanja i vještina nužnih za razumijevanje uloga aktivnih građana u društvu. Međutim, govoreći o razvijanju međuljudske i građanske kompetencije, cilj bi trebao biti ostvarivanje obrazovnog kontinuuma koji će se zasnivati na metodama koje nude priliku za zajedničko korištenje iskustava, pristupa i postignuća unutar određenog sustava podrške. Neke od tih metoda jesu: predavanja, diskusije, simulacije, korištenje novih medija, primjenjivanje stečenog znanja na stvarnim problemima, interaktivno učenje itd., a posebno su naglašene participativne i interaktivne metode i strategije, u koje se ubraja i suradničko učenje kao jedan od oblika učenja, o kojem će u nastavku biti više riječi.

Nadalje, kako bi pojedinac mogao djelovati u demokratskom društvu, nužno je njegovo kontinuirano usavršavanje i osposobljavanje, odnosno njegovo inicijalno obrazovanje i izobrazba te cjeloživotno usavršavanje. Kad je riječ o osposobljavanju, misli se dijelom na one koji imaju ulogu u obrazovanju u odgojno-obrazovnom procesu, kao što su to nastavnici, a dijelom se misli na medije i organizacije u kojima građani imaju određene dužnosti. Dakle, nastavnik bi trebao imati znanja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, primjerice, mora razumjeti i poznavati kulturne, političke i ekonomske događaje, poznavati područje ljudskih prava, vještine argumentiranja vlastitog stava i mišljenja, vođenja i mnoge druge. Osim toga, u Eurydice studiji (European Commission, 2005) se navodi da su važne i sposobnosti i

kvalitete nastavnika, a to su: pravednost, empatija, asertivnost, samosvijest, osjetljivost itd. (Diković, 2011). Uloga nastavnika u građanskom odgoju i obrazovanju te njegovo stručno usavršavanje od velike je važnosti. Kompetentan i osposobljen nastavnik može provoditi sadržaje iz građanskog odgoja i obrazovanja u svojoj djelatnosti te će svojim učenicima omogućiti da usvajaju znanja i vještine potrebne u svakodnevnim situacijama. Stoga, nastavnicima je nužno omogućiti stručno usavršavanje kako bi stekli nova znanja koja će moći primijeniti u svakodnevnom radu u različitim oblicima rada (Diković, 2011).

2.2. Suradničko učenje

Prema Rajić i Rajić (2013:192) suradničko učenje opisuje se kao „niz strategija usustavljenih na način koji omogućuje djelotvorno stjecanje znanja i vještina, te socijalnih vještina“, a jedno od osnovnih načela učinkovitog učenja je motivirana skupina čiji je zadatak jasno postavljen te ima definirana pravila ponašanja tijekom rješavanja tog zadatka. Također, svi članovi skupine jednako su odgovorni za uspjeh skupine kao cjeline, kao i za uspjeh svakog pojedinca unutar skupine.

Kako bi pojedince bilo moguće osposobiti za aktivno sudjelovanje u društvu, potrebno je omogućiti im obrazovne programe koji će im pomoći da razvijaju socijalne i građanske kompetencije. Dakle, suradničko učenje predstavlja strategiju koja im omogućava prilike za učenje u kojima su svi članovi skupine jednako odgovorni za uspjeh skupine kao jedne cjeline, ali i za osobni uspjeh svakog člana (Rajić i Rajić, 2013).

Postoji nekoliko elemenata suradničkog učenja, a jedan od njih je pozitivna međuovisnost koja se odvija u situacijama kada su uspjesi pojedinca i grupe međusobno povezani. Zatim, neposredna poticajna interakcija podrazumijeva međusobnu komunikaciju, odnosno suradnju u rješavanju zadataka, na način da se članovi dogovaraju i pomažu si u donošenju potencijalnih rješenja nekog problema. Individualna i grupna odgovornost se zasnivaju na individualnoj odgovornosti što znači da će članovi iznevjeriti ostale članove ukoliko ne obave svoj zadatak. Zatim, ravnopravno sudjelovanje naglašava važnost pravilnog i ravnopravnog sudjelovanja

svih članova (učenika). Zadnji element je grupno procesiranje koje uključuje skupnu diskusiju u kojoj svi zajedno procjenjuju kvalitetu svog rada te u kojoj mjeri su zadani ciljevi ostvareni (Rajić i Rajić, 2013).

Prema Pecko (2019) postoje neki elementi koji čine osnovu suradničkog učenja u grupnome radu, a to su: različite razine znanja učenika i njihovih razvojnih razina, razlike koje dovode do sukoba ideja i rasprave, motivacija za rad i sudjelovanje u učenju, razlike u stavovima i gledištima. Autorica navodi dvije najvažnije prednosti suradničkog učenja. Jedna je ta da ono utječe na razvoj sposobnosti rješavanja problema i zaključivanja, a druga podrazumijeva poboljšanje odnosa među članovima skupine. Neki od pozitivnih ishoda sudjelovanja u suradničkom učenju jesu: dublje razumijevanje, bolji uspjeh, veća motivacija za učenje, tolerantniji odnosi s vršnjacima, pozitivniji odnos prema sebi i drugima te prema školi i učenju, smanjena nervoza, depresija, strah, veća koncentracija i disciplina tijekom rada. Ono pridonosi kvalitetnijem usvajanju znanja iz različitih područja, potiče razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja, potiče bolje odnose u radu, unaprjeđuje socijalne vještine itd. (Pecko, 2019).

2.3. Kako djeca stječu kompetencije u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

Odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu razdoblje je u kojem djeca stječu kompetencije za život te je ono povezano s odgojno-obrazovnim metodama učenja. Djeca aktivno uče i istražuju te istovremeno stječu socijalne vještine. Kako bi djeca stjecala kompetencije, važno je razumjeti njihove slabe strane i područja i aktivnosti u kojima im treba dodatna pomoć. Stjecanje kompetencija kod djece ovisi o ulozi roditelja i odgojitelja. Od njih se očekuje da kreiraju situacije i osiguravaju iskustva koja će djecu potaknuti i motivirati na razvoj društveno prihvaćenih kompetencija. Isto tako, naglasak mora biti postavljen na slušanje i promatranje djece, bitno je vidjeti što ih zanima, o čemu razgovaraju i slično. Razumijevanje djece i njihovih usvojenih znanja nužno je za izgradnju kvalitetnog odgoja i obrazovanja (Vekić-Kljaić, 2016).

Nadalje, djeca iste kronološke dobi mogu se razlikovati po svojim razvojnim mogućnostima i kompetencijama. Nužno je da se učenje odvija na prilagođen način te da je naglasak stavljen na igru koja predstavlja najvažniji oblik učenja u ranom djetinjstvu. Pozornost treba usmjeriti na prepoznavanje kompetencija djece koje utječu na razvoj svih ostalih kompetencija. Zahtjevan izazov za odrasle je jačanje samopouzdanja, samopoštovanja i inicijativnosti djeteta te jačanje autonomije djeteta. Nadalje, autori McCabe i Altamura (2011) u svojim istraživanjima navode kako je socijalna i emocionalna kompetencija predškolske djece važna za društvene i akademske ishode i rezultate, a nedostatak tih kompetencija uzrokuje poremećaje ponašanja, manjak socijalizacije i slično. Emocionalna kompetentnost djeteta ima važnu ulogu u njegovom akademskom i socijalnom uspjehu (Vekić-Kljaić, 2016).

Kako bi djeca uspješno stjecala i razvijala kompetencije, važno je osigurati im prilagođeno poticajno okruženje. Kada se govori o stjecanju kompetencija u školskom kontekstu, razredno ili školsko ozračje se definira kao sustav vrijednosti, shvaćanja, normi, vjerovanja, propisa, metoda poučavanja i organizacijskoga uređenja. Podrazumijeva poštovanje demokratskih vrijednosti, toleranciju, suradnju, solidarnost, ovisi o grupnoj koheziji te ima pozitivan učinak na motivaciju učenika za učenje. Takva ozračja potiču pozitivne interakcije među učenicima te su usmjerena na obrazovna postignuća svih učenika. Kako bi se mladima pružila prilika da postanu aktivni, škola treba poticati i razvijati demokratski dijalog i otvorenost u razrednom ozračju (Diković, 2013).

Učenje o građanstvu podrazumijeva dopunjavanje uloge učitelja i učenika te se usmjerava na usvajanje vještina i kompetencija koje omogućuju društvene aktivnosti. U tom pogledu, učitelji predstavljaju most između društvenih resursa i korisnika tih resursa, olakšavaju pristup informacijama istovremeno se prilagođavajući političkim i društvenim izazovima. U kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja, škola predstavlja mjesto na kojem se reproducira kultura i struktura društva te je za pojedince, odnosno učenike, ona važan čimbenik socijalizacije jer prenosi znanja i kompetencije. Drugim riječima, škola omogućava učenicima stjecanje temeljnih kompetencija te ih potiče na stjecanje vještina rada u timu i suradničkog učenja te poštivanje tuđeg mišljenja. Stoga, stvaranje pozitivnog suradničkog i demokratskog

ozračja potiče očuvanje i unaprjeđivanje demokracije i vrijednosti koje će učenici moći razvijati u svakodnevnom životu. Zadatak škole je strukturirati aktivnosti koje će djecu poticati na građanski i društveni angažman. Takvo poticajno okruženje uvelike pridonosi motivaciji i stupnju učinkovitosti građanskog odgoja i obrazovanja izvan školskog konteksta. Osim toga, nužno je učenicima ponuditi i približiti moguće načine sudjelovanja u društvenim aktivnostima koje će im pomoći u razvijanju građanskih vještina i kompetencija (Diković, 2013).

3. ISTRAŽIVANJA PROVEDENA IZ GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

U nastavku će biti prikazano i opisano nekoliko istraživanja koja su provedena u nekoliko država Europe, a u kojima su sudjelovala djeca rane i predškolske te školske dobi. Istraživanja se odnose na zastupljenost građanskog odgoja i obrazovanja u nastavnim planovima i programima određenih dječjih vrtića, provedena je analiza literature koja daje uvid u to može li se građanski odgoj razvijati i poticati već od najranije dobi djece te je provedeno istraživanje čiji je cilj bio istaknuti važnost građanskog i etičkog odgoja u oblikovanju osobnosti djece.

3.1. Nastavni planovi i programi u ranom odgoju i obrazovanju: ljudska prava i građanstvo u ranom odgoju i obrazovanju

Prema autoricama Sounoglou i Michalopoulou provedeno je istraživanje 2016. godine. Cilj istraživanja bio je propitati i analizirati ljudska prava i pojam građanstva u području pedagoške znanosti. U istraživanju je sudjelovalo 100 djece predškolske dobi koja dolaze iz četiri različita dječja vrtića u Grčkoj. Ovaj uzorak djece podijeljen je na eksperimentalnu skupinu koju je činilo 50 djece (22 djevojčice i 28 dječaka) te kontrolnu skupinu od 50 djece (20 djevojčica i 30 dječaka).

Dva ključna pitanja ovog istraživanja su bila:

1. Ispitati je li procesima učenja i poučavanja kroz intervencijski program stečeno više znanja, vještina, stavova i vrijednosti kod djece u usporedbi sa znanjem, vrijednostima i stavovima dobivenim bez intervencijskog programa u kontrolnoj skupini?
2. S procesima učenja i poučavanja kroz intervencijski program više je izražen interes djece u odnosu na interes koji pokazuju djeca za njegovanje građanstva u kontrolnoj skupini? (Sounoglou i Michalopoulou, 2017).

Zatim, analiza je prikazana u četiri osi. Prva se odnosi na analizu odgovora dviju skupina korištenjem kvantitativnih podataka. Druga os se odnosi na analizu diskursa

dječjih odgovora. Treća podrazumijeva uključivanje djece, a četvrta se odnosi na “pop up“ program dječjih aktivnosti. Prema rezultatima istraživanja, zaključilo se kako djeca mogu utjecati na svoje sudjelovanje u oblikovanju kurikuluma na mikro razini, a isto tako, mogu utjecati na svoje ponašanje na makro razini. Djeca razumiju koncept ljudskih prava i građanstva te imaju sposobnost primjene takvog znanja u školi, ali i u svakodnevnom životu, primjerice, da poštuju želje drugih, razumiju ograničenja u školi i lokalnoj zajednici, da sudjeluju u društvenom životu itd.

Nakon provedenog istraživanja, autorice navode kako je osposobljavanje za aktivno demokratsko građanstvo povezano sa sadržajem kurikuluma odgojno-obrazovnih ustanova, pedagoškim pristupom te institucionalnim okvirom. Dakle, ustanove ranog i predškolskog odgoja suočene su s izazovima te je nužno da naprave korak koji će biti osnova za kulturu ljudskih prava i općenito pojma građanina, uzevši u obzir svoje percepcije o djetetu koje je također građanin neke države i zajednice (Sounoglou i Michalopoulou, 2017).

3.2. Postizanje građanskog odgoja i obrazovanja. Teorijski i eksperimentalni pristup

Autorice Dumitriu i Dumitru provode istraživanje 2013. godine čiji je cilj bio istaknuti važnost etičkog i građanskog odgoja u oblikovanju osobnosti pojedinaca. Provedeno je istraživanje čija je svrha projektiranje i eksperimentiranje s metodičkim pristupom koji je usmjeren na razvoj vještina samosvijesti, razvoj komunikacijskih i društvenih sposobnosti te primjenu suradnje kao elementa građanskog obrazovanja.

Uzorak u istraživanju bilo je 24 učenika 2. razreda osnovne škole u Rumunjskoj. Od 24 učenika, bilo je 7 djevojčica i 17 dječaka u dobi od 8 do 10 godina, od kojih je 17 djece pohađalo predškolski odgoj. Glavni cilj ovog istraživanja bio je istaknuti važnost učinkovitosti programa treninga koji je usmjeren na postizanje ciljeva građanskog obrazovanja za učenike osnovnih škola.

Osmišljene su četiri hipoteze koje su se ispitivale, a glavna hipoteza glasi: Osmišljavanje i provođenje formativnog programa koji je usmjeren na ciljeve,

sadržaje i obrazovne strategije za građansko obrazovanje doprinijet će razvoju građanskog ponašanja učenika.

Specifična hipoteza 1. Postoje značajne razlike između rezultata koje su ispitanici dobili u inicijalnoj i završnoj evaluaciji u pogledu samosvijesti i samovrednovanja svog građanskog ponašanja.

Specifična hipoteza 2. Postoje značajne razlike između rezultata koje su polaznici dobili u inicijalnoj i završnoj evaluaciji u pogledu vještina pozitivnog odnosa s drugima, suradnje i aktivnog sudjelovanja u nastavi.

Specifična hipoteza 3. Postoje značajne razlike između rezultata koje su ispitanici dobili u inicijalnoj i završnoj evaluaciji u pogledu iskazivanja tolerancije, prihvaćanja i uvažavanja različitosti.

Specifična hipoteza 4. Postoje značajne razlike između rezultata koje su ispitanici dobili u inicijalnoj i završnoj evaluaciji u pogledu iskazivanja pozitivnog stava prema sebi i drugima (Dumitriu i Dumitru, 2014).

Zavisna varijabla predstavljena je stupnjem razvijenosti građanskog ponašanja te je podijeljena u četiri kategorije, odnosno dimenzije, a to su: samosvijest i samovrednovanje vlastitog građanskog ponašanja, iskazivanje sposobnosti pozitivnog odnosa s drugima, suradnje i aktivnog sudjelovanja u nastavi; iskazivanje u međuljudskim odnosima tolerancije, prihvaćanja i uvažavanja različitosti; iskazivanje pozitivnog stava prema sebi i drugima. Nezavisna varijabla predstavlja vremenski trenutak te obuhvaća dvije razine: prije intervencije (pre-test) i nakon intervencije (post-test).

Kako bi postavljene hipoteze bilo moguće provjeriti, proveden je eksperiment u kojem su se prikupljenim podacima dodali i podaci iz promatranja i razgovora. Za bilježenje i interpretaciju podataka koristile su se statističke i matematičke tehnike. Dobiveni rezultati potvrđuju glavnu hipotezu, a to je da su uspjesi učenika u području građanskog obrazovanja koji su dobiveni u završnoj evaluaciji bili bolji od onih postignutih prije samog obrazovnog programa. Dakle, učenici su postigli napredak u vještinama samovrednovanja, fleksibilnosti i prilagodljivosti situacijama učenja, djelovanju, toleranciji i uvažavanju tuđih ideja, izražavanju stavova vezanih za

suradnju, inicijativu, uključivanje te prihvaćanje i uvažavanje drugih. Također, naglašavaju se odgojne vrijednosti koje su učenicima dale mogućnost da u školskom okruženju iskuse život aktivnog građanina na način da su imali i obavljali različite odgovornosti (Dumitriu i Dumitru, 2014).

3.3. Njegovanje građanstva u ranim godinama

Istraživanje je proveo Glasgowski centar za zdravlje stanovništva, od strane članova Centra za dobrobit i zaštitu djece Sveučilišta u Stirlingu u Škotskoj, Stephen i Gadda, u razdoblju od svibnja do srpnja 2017. godine.

Naime, u Škotskoj, obrazovanje djece ima važan utjecaj na socijalizaciju djece kad je riječ o rastu i razvoju djece u odgovorne i aktivne građane. Jedan od nekoliko ciljeva škotskog *Kurikuluma za izvrsnost (Curriculum for Excellence)* jest postati odgovoran građanin. Taj *Kurikulum* uključuje obrazovne mogućnosti i ciljeve za djecu od 3 do 18 godina, ali ne uključuje definiciju odgovornog građanina niti je obuhvaćena određena pedagoška praksa. Stoga, ovim se istraživanjem pregledavala literatura kako bi se istražilo značenje građanstva u ranom djetinjstvu djece te shvatilo na koje načine okruženja za rano učenje i skrb djece mogu poticati djecu da razviju vještine i sposobnosti povezanih s građanstvom.

Svrha ovog istraživanja bila je ispitati na koji način se građanski odgoj može poticati već od rane dobi djeteta. Nakon početnih razgovora s odgojiteljima, odlučeno je da se istraživanje provede na način da se pregleda relevantna literatura, budući da su pojmovi vezani za građanstvo u praksi s djecom rane dobi nedovoljno istraženi.

Cilj istraživanja bio je istražiti na koje načine se područje građanstva potiče i razvija u ranom i predškolskom odgoju te u prvim godinama osnovne škole. Naglasak je bio na literaturi relevantnoj za djecu u dobi od 3 do 6 godina. Osmišljena su pitanja koja su bile smjernice tijekom pregleda literature, a to su:

1. (a) Što se u obrazovnoj literaturi podrazumijeva pod pojmovima *građanin* i *građanstvo* koji se odnose na učenje i iskustva djece u dobi od 3 do 6 godina?

(b) Koje su karakteristike ponašanja, sklonosti ili radnje djece od 3 do 6 godina povezane s pozitivnim građanskim stavom?

2. Koji dokazi postoje o učinkovitosti određenih obrazovnih praksi, aktivnosti ili programa kao načina poticanja razumijevanja, vještina ili pozitivnih sklonosti prema pozitivnom građanstvu u ranim godinama?

3. Koje implikacije proizlaze iz ovog pregleda za razvoj politike i prakse za poticanje pozitivnog građanstva kod male djece koja pohađaju ustanove za rano učenje i skrb o djeci? (Stephen i Gadda, 2017).

Pregled literature podrazumijevao je dva pristupa. Prvi pristup uključivao je akademske časopise koji su se bazirali na ranu dob djece, a drugi pristup podrazumijeva pretraživanje sive i akademske literature, a naglasak je bio na radove koji se odnose na djecu i odgojitelje u ustanovama ranog odgoja ili u prvom razredu osnovne škole.

Kurikulum za izvrsnost teži tome da djeca budu uspješni učenici, samopouzdanе osobe te učinkoviti i odgovorni građani. Ovaj *Kurikulum* ne navodi određene pedagoške sadržaje ili teme koje je potrebno usvojiti, već se očekuje da će napredak djece biti postignut tijekom različitog iskustva koje će osmisliti učitelji i odgojitelji na temelju svog stručnog znanja. Također, u *Kurikulumu* se ne nalazi detaljna definicija odgovornog građanina niti su navedeni ishodi i nastavni plan i program. Međutim, pregledom ishoda učenja navedenih za područje *Zdravlje i dobrobit* mogu se iščitati određene vještine i vrijednosti koje autori *Kurikuluma* povezuju s građanstvom. Primjerice, očekuje se da će obrazovna sredina djece poticati razvoj samosvijesti i poštovanja prema drugima, od odgojitelja se očekuje da potiču djecu na aktivno učenje jer će ono doprinijeti djeci da postanu aktivni i odgovorni građani. Aktivno učenje povezano je s građanskim odgojem tako što pomaže djeci da postanu otporni i da se suoče s rizikom, da samostalno rješavaju probleme i poštuju tuđa mišljenja.

Pregledom literature, dobiveni su rezultati, odnosno odgovori na postavljene hipoteze:

1. (a) Što se u obrazovnoj literaturi podrazumijeva pod pojmom *građanin* i *građanstvo* koji se odnose na učenje i iskustva djece u dobi od 3 do 6 godina?

Zaključeno je kako neki autori građanstvo definiraju kao društveno-politički status koji obuhvaća određena prava i zahtijeva neka očekivanja. Građanski status djece je ograničen sumnjama u njihovu sposobnost ako se na njih gleda kao na nezrele i ranjive pojedince te na odrasle koji su odgovorni za njihovu skrb. S druge strane, građanstvo može podrazumijevati i društvenu praksu djece u dobi od 3 do 5 godina koja razvijaju vještine i vrijednosti u interakciji s vršnjacima i odraslima.

(b) Koje su karakteristike ponašanja, sklonosti ili radnje djece od 3 do 6 godina povezane s pozitivnim građanskim stavom?

Definirano je da je građanstvo povezano s razumijevanjem socijalne pravde te otvorenosti prema razlikama i jednakosti. Također, naglasak je na razumijevanju vlastitih osjećaja i osjećaja drugih, sposobnostima slušanja i rješavanja problema, izražavanju mišljenja te stjecanju pismenosti kako bi djeca mogla djelovati kao građani.

2. Koji dokazi postoje o učinkovitosti određenih obrazovnih praksi, aktivnosti ili programa kao načina poticanja razumijevanja, vještina ili pozitivnih sklonosti prema pozitivnom građanstvu u ranim godinama?

Dobivenim rezultatima zaključilo se kako postoji vrlo malo dokaza o učinkovitosti za određeni obrazovni program ili pedagoške interakcije. U literaturi se navodi da djeci u njihovom razvoju pomažu odgojitelji koji djeci nude prilike za stjecanje i razvijanje različitih vještina i ponašanja.

3. Koje implikacije proizlaze iz ovog pregleda za razvoj politike i prakse za poticanje pozitivnog građanstva kod male djece koja pohađaju ustanove za rano učenje i skrb o djeci?

Navodi se da, ako se želi postignuti očekivanja i ishode građanskog odgoja koja se navode u *Kurikulumu*, potrebno je razviti nove načine i smjerove kojima će se doprinijeti razvoju uspješnim i otpornim zajednicama (Stephen i Gadda, 2017).

4. UČENJE DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Učenje podrazumijeva proces kojim pojedinac stječe iskustva i usvaja znanja te se ono usmjerava obrazovanjem. Učenje započinje u prenatalnom razdoblju djetetova života, a cilj učenja u predškolskoj dobi je zadovoljiti osnovne potrebe djeteta. Isto tako, ono se definira kao proces koji je usmjeren na razumijevanje i usvajanje činjenica, pojmova, stavova i zaključaka o predmetima i pojavama te načinima postupanja s njima. Na učenje djeteta uvelike utječe njegov uzrast i karakteristike. Učenje stoga treba biti usklađeno s njegovim kognitivnim sposobnostima i razvojem simboličkog mišljenja (Selimović i Karić, 2010).

Prema Selimović i Karić (2010) osnovni zadatak intelektualnog odgoja je: razvijanje izražajnih sposobnosti djece, odnosno razvoj pamćenja, pažnje, mašte, mišljenja, govora; poticanje prirodne radoznalosti i motivacije za rad i učenje; stvaranje uvjeta za upoznavanje djece s matematičko-logičkim pojmovima i njihovim odnosima.

Dijete je već od svoje rane dobi kompetentno biće te je ono zainteresirano i motivirano za istraživanje svijeta koji ga okružuje. Ono je bogato potencijalima, sposobno je otkrivati i istraživati fenomene s kojima se susreće te ima naglašenu potrebu za razvojem. Budući da je dijete znatiželjno, ono aktivno stupa u odnos i interakciju s fizičkom i socijalnom sredinom gdje prikuplja različita iskustva. Dijete ima potrebu za znanjem te ono aktivno sudjeluje u procesu spoznavanja. Stoga, zadatak odgojitelja je da saznaju što dijete zanima, koja znanja dijete već posjeduje te na koji način može steći nova. Također, naglasak se postavlja na dječje interese kojima djeci pomažu da ulože napor te da aktivno sudjeluju u nekoj aktivnosti vezanu za određenu temu ili problem koji ih zanima. Spoznavanje predškolskog djeteta započinje njegovim interesom za određenu pojavu ili problem, što dijete navodi na postavljanje hipoteza te njihovo preispitivanje i provjeravanje (Slunjski, 2001).

Djeca mnogo vremena provode istražujući okruženje u kojem se nalaze upravo zbog svoje znatiželje. Djeca su u stalnoj interakciji s materijalima, ljudima i idejama te oni svoja znanja razvijaju, tj. konstruiraju uz pomoć odraslih osoba. Svako dijete je individua za sebe pa upravo zato oni svoja iskustva interpretiraju na različite načine.

Učenje djeteta se odvija kao proces koji zahtijeva prilagođavanje i omogućavanje uvjeta u kojem će dijete svakodnevno stjecati nova iskustva i znanja (Slunjski, 2001).

Djeca novo iskustvo stječu u interakciji s drugom djecom ili odraslima te ga oni aktivno izgrađuju. Naime, učenje predstavlja socijalni proces što znači da djeca znanje izgrađuju u socijalnim interakcijama. Takav koncept i način učenja zove se suradničko učenje. U tome veliku ulogu imaju odgojitelji koji potiču djecu da iznose svoja mišljenja, slušaju tuđa mišljenja, da pregovaraju te formuliraju i preispitaju svoje početne pretpostavke. Njegovanje ovakvih odnosa pozitivno će utjecati na socijalni, kognitivni i emocionalni razvoj djece. Suradničko učenje naglašava učenje djece putem aktivnosti, suradnje i dogovora. Osim toga, uloga odgojitelja je da podržava grupnu koheziju, budući da djeca uče jedni od drugih, međusobno se slušaju, diskutiraju i prihvaćaju različita mišljenja i perspektive. Suradničko učenje se događa u trenucima kada dvoje ili više ljudi rade zajedno kako bi postigli zajednički cilj.

Neke od prednosti suradničkog učenja su: osigurava djeci zanimljive načine za istraživanje informacija, doprinosi razvoju djetetova pozitivnog odnosa prema dječjem vrtiću ili školi, pojačava osjećaj pripadanja djeteta zajednici, pomaže u razvoju vještina potrebnih za uspješno surađivanje s drugima izvan vrtića, rezultira pozitivnim odnosom prema postignućima i socijalnom razvoju i mnoge druge (Slunjski, 2001).

4.1. Integrirano učenje djece rane i predškolske dobi

Kvalitetan predškolski kurikulum trebao bi uključivati sva područja djetetova razvoja budući da se učenje i razvoj djece ne odvijaju u usko određenim područjima, nego objedinjeno. Naglasak se stavlja na povezivanje različitih područja znanja koja su povezana jednom temom ovisno o interesima djeteta. To će voditi boljem razumijevanju i trajno stečenom znanju te njegovoj praktičnoj primjeni. S druge strane, ukoliko su aktivnosti prikazane odvojeno, dijete dobiva samo dijelove informacija i sadržaja što mu otežava razumijevanje te iste informacije, ali i njezino korištenje u nekom drugom kontekstu. Odnosno, ukoliko dijete ne shvati zašto je

neka informacija važna, ono je neće moći niti znati koristiti u nekim kasnijim aktivnostima i situacijama (Slunjski, 2001).

Postoje različiti modeli integriranog kurikulumuma koji se u literaturi još mogu pronaći pod različitim nazivima, kao što su: rad na projektu, integrirano učenje, koncept tematskog kurikulumuma itd. Unatoč tome što postoje različiti modeli kurikulumuma, postoje neke značajke kurikulumuma s kojima se većina autora slaže, a jedna od njih je da kurikulum ne bi trebao biti unaprijed definiran, nego bi ga trebali stvarati odgojitelji i djeca koji će ga konstantno unaprjeđivati. Također, aktivnosti koje se provode bi trebale obuhvaćati različita područja znanja, naglasak je stavljen na timski rad odgojitelja i djece, okruženje bi trebalo biti poticajno i zanimljivo kako bi djecu pozivalo na učenje i istraživanje, a vrijeme fleksibilno raspoređeno i slično (Slunjski, 2001).

Zadatak odgojitelja je pomoći djetetu da razvije potrebne vještine i znanja te pronalaziti načine koji će djetetu pomoći da shvati kako su stvari međusobno povezane te da će mu stečena znanja u vrtiću pomoći i u budućem svakodnevnom životu. Nekolicina autora najvrjednijim segmentom razvoja predškolskog djeteta smatraju razvoj njegovih vještina. Dijete je sposobno mnoge vještine naučiti spontano ili uz pomoć drugih, a one uključuju fizička, socijalna, komunikativna i kognitivna umijeća. Prema tome, naglašava se važnost integriranog stjecanja znanja i korištenja i primjene stečenih umijeća. U integriranom učenju veliki značaj imaju socijalna umijeća. Ona se odnose na sposobnost djeteta da započinje i razvija odnose i interakcije s drugima (Slunjski, 2001).

Glavni cilj kohezivnog integriranja je pomoći djeci da razviju razumijevanje o aspektima određenih problema kojima se bave. Isto tako, naglasak je na razvijanju želje za učenjem i istraživanjem kod djece te njihovom osobnom angažmanu u traženju odgovora na pitanja. Prema Slunjski (2001) neke od karakteristika kohezivnog, integriranog kurikulumuma su: kurikulum osigurava djeci mogućnost da istražuju i produbljuju svoje razumijevanje određenih područja, organizira se oko tema koje djecu zanimaju, potiče dublje istraživanje neke teme, potiče samoregulaciju i neovisnost djeteta.

U *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014) navedeno je kako integrirani kurikulum ranog i predškolskog odgoja mora obuhvaćati

sva područja djetetova razvoja u jednoj cjelini. Također, aktivnosti djece se ne strukturiraju prema metodičkim područjima, nego se djeci osiguravaju različiti izbori te se osnažuje njihova neovisnost i samostalnost u aktivnostima. Kako bi to bilo moguće, potrebno je stvarati stimulatívno okruženje koje će djecu poticati na slobodu istraživanja i stjecanja fizičkog, socijalnog i logičkog znanja. U tom odgojno-obrazovnom procesu, dijete slobodno bira sadržaje i partnere u istraživanju prema svojim interesima, potrebama i mogućnostima i tako uči na sebi svrhovit i smislen način.

4.1.1. Uloga odgojitelja u integriranom učenju djece

Uloga odgojitelja u poticanju razvoja i učenja djece se može definirati na više različitih definicija. Prema nekim autorima, uloga odgojitelja je da potiču razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja djece, da potiču interakciju i pregovaranje među djecom, da potiču djetetovu prirodnu znatiželju itd. Prema autorici Slunjski (2001:52) uloga odgojitelja je „pomoći djeci u pronalaženju tema koje ih zanimaju i pripremanju okruženja u kojem će djeca istraživati probleme vrijedne njihove pozornosti i dubljeg razumijevanja.“ Dijete konstruira svoje znanje u iskustvu s fizičkim i socijalnim okruženjem što znači da odgojitelj treba pratiti dijete kroz aktivnost u kojoj će ono samostalno dolaziti do novih spoznaja, umjesto da mu prenosi gotove informacije. U takvom konstruktivistički orijentiranom učenju, odgojitelji imaju mnogo uloga kao što su: upoznati individualne potrebe i potencijale djeteta, pratiti i procjenjivati napredak svakog djeteta, primjenjivati različite strategije poučavanja, podržavati učenje djeteta nudeći mu potrebne resurse itd.

Kada je riječ o okruženju za učenje, autorica Slunjski (2001:55) govori „autentično je učenje djeteta ono koje se prirodno događa u okruženju poticajnom za učenje, iz čega jasno proizlazi uloga odgajatelja: kontinuirano stvarati takvo okruženje.“ Naime, okruženje u kojem će dijete učiti samostalno treba biti dinamično, mora proizlaziti iz djetetovih interesa te razvijati njegove potencijale u interakciji s materijalima, ali i ostalom djecom i odraslima. Potrebno je da okruženje bude bogato materijalima kojima će djeca stjecati nova znanja i rješavati probleme. Važno je da su materijali stalno dostupni djeci te da oni mogu slobodno manipulirati njima, eksperimentirati s

njima i stvarati nove konstrukcije. Okruženje mora biti organizirano na način da potiče neovisnost djece, međusobno poštivanje, suradnju, istraživanje, refleksiju i samoevaluaciju djece i odgojitelja. Isto tako, okruženje za učenje odnosi se i na cjelokupno ozračje koje se osjeća u dječjem vrtiću. Ono se prepoznaje po aktivnoj i veseloj djeci koja međusobno surađuju, prikupljaju materijale, koriste i proučavaju izvore koji su im potrebni za učenje. Od velike je važnosti način na koji odgojitelj stupa u interakciju s djecom, način na koji se uključuje u njihove aktivnosti i dokumentira cijeli proces učenja. Kvalitetan i iskren odnos s djecom predstavlja podlogu za stjecanje kontekstualnog učenja (Slunjski, 2001).

4.2. Projektno učenje

Projekt označava sklop aktivnosti u kojima jedno ili više djece proučava određenu temu uz prilagođenu podršku odgojitelja. Projektno učenje predstavlja pristup u integriranom poučavanju djece u kojem oni prema vlastitim interesima i mogućnostima, uz pomoć i pratnju odgojitelja, sudjeluju u istraživačkim i drugim aktivnostima te aktivno stječu nova znanja i iskustva. Autorica Katić (2008:9) projekt definira kao „svojevrsan plan koji se sastoji od niza aktivnosti u kojima jedno dijete ili više njih nastoji dublje proučiti neku temu ili problem i na taj način bolje razumjeti vlastito iskustvo i okruženje u kojem se nalazi.“ Nadalje, autorica Mlinarević (2009:32) navodi „osnovni ciljevi rada na projektu u predškolskoj dobi su stjecanje određenih znanja i predodžbi; razvijanje sposobnosti te usvajanje određenih vještina i poticanje uspješnijeg socioemocionalnog razvoja djeteta.“ Osim toga, uloga projekata je da potaknu manje motiviranu djecu na rad s drugima, poticanje logičkog i kreativnog razmišljanja te održavanje boljih odnosa s djecom za vrijeme projektnih aktivnosti, ali i u svakodnevnim situacijama (Mlinarević, 2009).

Pregledom literature, može se zaključiti kako se najčešće govori o dvije vrste rada na projektu, a to su: rad na projektu prema *Reggio pedagogiji* i rad na projektu prema autoricama Katz i Chard (1997). Naime, od mnogo različitih određenja projekta koji se spominju u različitim literaturama, najpreciznije ga ipak opisuju pobornici Reggio koncepcije. Dakle, rad na projektu se temelji na ideji konstruktivizma i

sociokonstruktivizma, višestrukih inteligencija djeteta, različitih ekspresivnih modaliteta djeteta te na uvažavanju i poticanju meta razine učenja djeteta u procesu odgoja i obrazovanja (Slunjski, 2012).

Prema Slunjski (2001) djeca radeći na projektu, postavljaju pitanja, stvaraju vlastite teorije i pretpostavke, sudjeluju u raznovrsnim aktivnostima koje doprinose njihovom intelektualnom, socijalnom, kreativnom, socijalnom razvoju, ali i mnogim drugima. Projekt djecu potiče na razumijevanje događaja i pojava koje ih okružuju, na promatranje i opisivanje poslova kojima se ljudi bave i opreme koju koriste za svoj rad itd.

U literaturi se navode mnoge prednosti rada na projektu, kao što su: sudjelovanje djece i odgojitelja u zajedničkoj "pustolovini učenja", osiguravanje konteksta za afirmaciju urođene znatiželje djece, pojačavanje interesa roditelja proces učenja uključivanjem u projekt, korištenje različite tehnologije, učenje iskustvom koje obuhvaća različita područja razvoja djeteta, inkluzija djece s posebnim potrebama i slično (Slunjski, 2012).

Rad na projektu može započeti nekom zanimljivom idejom ili događajem kojeg inicira jedno ili više djece, a može ga inicirati i odgojitelj. Projekt proizlazi iz teme koja kod djece pobuđuje najveći interes. Promatrajući djecu, odgojitelji odabiru problem, odnosno temu kojom će se baviti, a projekt može trajati od nekoliko dana do nekoliko mjeseci. U takvom Reggio pristupu, odgojitelji ne određuju sadržaje aktivnosti niti postavljaju ciljeve projekta, već ih formuliraju u skladu s potrebama i interesima djece. Autorica Slunjski (2012:27) stoga govori da „Reggio odgajatelji smatraju da tijekom projekta nije moguće unaprijed planirati niti strukturirati, niti je moguće precizno odrediti duljinu njegova trajanja i smjerove razvoja.“ U tom procesu, pedagoška dokumentacija ima veliku svrhu i vrijednost. Ona omogućuje djeci uvid u vlastiti rad i aktivnosti, a odgojiteljima služi kao ishodište istraživanja i boljeg upoznavanja djece. Ona prikazuje tijek provedenih aktivnosti te služi za bolje razumijevanje djeteta, njegovih interesa, ideja, želja i znanja (Slunjski, 2012).

Praćenje prirodnih smjerova razvoja projekta, odgojitelju mogu biti od pomoći u planiranju i organiziranju aktivnosti projekta za djecu. U oblikovanju projekta, naglasak nije na detaljnom planiranju aktivnosti, nego na stvaranju uvjeta za

aktivnosti te na organiziranju situacija i prilika njihova učenja. Od velike važnosti je organizacija okruženja koja se temelji na pedagoškim idejama koje podrazumijevaju uvažanje istraživačke, aktivne i otkrivačke prirode učenja djece. Pažljivo strukturiranje i oblikovanje okruženja i prostora podrazumijeva organizirane uvjete u kojima djeca mogu aktivno sudjelovati i istraživati te sudjelovati u interakciji i otkrivanju s ostalom djecom i odraslima (Slunjski, 2012).

4.2.1. Etape rada na projektu

Proces učenja nije moguće unaprijed planirati, već se radi o promišljanju i organiziranju uvjeta kojima se može podržati proces razvoja projekta, stoga projekt karakterizira ciklička struktura koja obuhvaća više ciklusa koji se međusobno isprepliću (Slunjski, 2012).

Svaki se ciklus sastoji od nekoliko etapa o kojima će biti više riječi u nastavku.

4.2.1.1. Prvi ciklus

Prvi ciklus se sastoji od više etapa, a to su:

1. Odabir i početna razrada teme,
2. Ustanovljavanje postojećih znanja i razumijevanja djece,
3. Zajednička refleksija odgojitelja i planiranje novih resursa učenja,
4. Realizacija i praćenje dogovorenih aktivnosti,
5. Evaluacija (djece i odgojitelja) o održanim aktivnostima i zajedničko planiranje novih (Slunjski, 2012).

Prva se etapa sastoji od odabira i početne razrade teme. U ovom dijelu, poželjno je da temu odaberu djeca ili odgojitelji prateći interese djece. Važno polazište za započinjanje projekta je pažljivo promatranje aktivnosti i slušanje razgovora djece. Pri odabiru teme projekta, važno je imati na umu nekoliko kriterija, primjerice: projekt treba djetetu omogućiti razumijevanje vlastitih iskustva i svog okruženja, treba osnažiti dispozicije djece da promatraju fenomene u svom okruženju, mora mu

osigurati mogućnost sudjelovanja u različitim interakcijama i razvoju suradničkih vještina, treba djetetu omogućiti otkrivanje prednosti i ograničenja medija i razvoj vještina kada je u pitanju njihovo korištenje u svakodnevnim situacijama i slično.

Druga etapa se odnosi na ustanovljavanje postojećih znanja i razumijevanja djece. Ona podrazumijeva promatranje i slušanje djece, dokumentiranje njihovih aktivnosti te zajedničku refleksiju odgojitelja o tim aktivnostima. Uloga odgojitelja je da dobro razumije djecu, da bilježi njihove teorije i spoznaje te im osigurava primjerene izražajne medije.

U trećoj etapi, odgojitelji zajednički analiziraju tijek razvoja projekta te promišljanju o mogućnostima daljnjeg podržavanja njegova razvoja. Odgojitelji se dogovaraju i promišljanju o nadolazećim aktivnostima koje utječu na razvoj kompetencija tijekom projekta, primjerice, organiziraju raspravu djece u kojoj ona izlažu svoje ideje i teorije itd. Isto tako, odgojitelji mogu pribavljati nove resurse kao što su poticajni materijali, organiziranje posjeta određenim mjestima ili druženja s relevantnim osobama i slično.

Sljedeća etapa odnosi se na realizaciju i praćenje dogovorenih aktivnosti u kojoj odgojitelji stvaraju uvjete za raspravu djece o dogovorenoj temi. Odgojitelji pronalaze najbolje mjesto za odvijanje rasprave, gdje se djeca mogu slobodno izraziti i izložiti svoj rad tako da ih svi vide i čuju. Rasprava treba poticati djecu na jačanje komunikacijskih kompetencija, treba doprinositi razvoju socijalnih i građanskih kompetencija te kompetencije „učiti kako učiti“.

Posljednja etapa odnosi se na evaluaciju (djece i odgojitelja) o održanim aktivnostima i zajedničko planiranje novih. Ona uključuje poticanje djece na evaluaciju, u čemu pomažu različiti oblici dokumentacije. Evaluacija podrazumijeva poticanje djece na razgovor o vlastitim i tuđim stajalištima te predstavlja uvod u promišljanje i planiranje novih aktivnosti (Slunjski, 2012).

4.2.1.2. Drugi ciklus

Drugi ciklus obuhvaća sve segmente prethodnog ciklusa koji se ponavljaju i međusobno isprepliću. Stoga, prva etapa je *daljnja razrada teme (novi smjerovi projekta)*. U planiranju projekta, važno je prihvaćati i podržavati nepredvidive i neplanirane događaje i situacije, što znači da se projektu pristupa fleksibilno.

Druga etapa odnosi se na *ustanovljavanje postojećih znanja i razumijevanja djece (o novom smjeru projekta)*. U ovoj etapi, naglasak je na ustanovljavanju postojećih znanja i razumijevanja djece. Odgojitelj razgovara s djecom i potiče ih da sami iznose svoje ideje, a sve aktivnosti odgojitelj dokumentira, što postaje temelj za novi ciklus evaluacije i planiranje novih aktivnosti.

Slijedi etapa *zajedničke refleksije odgojitelja i promišljanje novih resursa učenja djece* u kojoj odgojitelji promišljanju o novom smjeru projekta. Pozornost je usmjerena na jačanje suradničkih i samoorganizacijskih potencijala djece.

Sljedeća etapa podrazumijeva *realizaciju i praćenje dogovorenih aktivnosti* u kojoj je cilj podrška djeci da uče kako zajedno promišljati, dogovarati se i zajedno planirati nove aktivnosti. U ovoj etapi, odgojitelj prati razvoj ideja i dokumentira ključne etape aktivnosti djece.

Posljednja etapa je *evaluacija (djece i odgojitelja) o održanim aktivnostima i zajedničko planiranje novih*. U ovoj etapi, odgojitelj nudi djeci dokumentaciju o prethodnoj aktivnosti te potiče na samoevaluaciju. Evaluaciju može potaknuti pitanjima: „O čemu ste razgovarali?“, „Što ste željeli postići?“, „Što ste ovdje radili?“ i slično.

Završetkom ove etape projekta, ukoliko djecu određena tema i dalje zanima i za nju pokazuju interes, započinje novi, odnosno treći ciklus (Slunjski, 2012).

4.2.2. Uloga odgojitelja u projektu

Uloga odgojitelja u oblikovanju projekta se udaljuje od one tradicionalne i kontrolirajuće te je sada usmjerena na razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja te razvoj

njihovih kompetencija. To se najbolje postiže poticanjem dječje samostalnosti, emancipacije i autonomije. Autorica Slunjski (2012:95) navodi da „u tom procesu, odgajatelj posebnu pozornost posvećuje osiguranju (su)autorstva djece nad procesom učenja, kao i (su)autorstva nad razvojem projekta, što iziskuje visoku razinu njegove fleksibilnosti u radu.“ Takav pristup odgojitelja, ukoliko on uvažava dječje interese, mjeri se time koliko uspijeva organizirati preduvjete koji djeci omogućuju slobodno, samostalno i kompetentno djelovanje, ali u suradnji s drugom djecom (Slunjski, 2012).

Odgovitelj može u aktivnostima djece sudjelovati neizravno ukoliko djeca samostalno organiziraju vlastite aktivnosti te sudjelovanje odgojitelja nije potrebno. U tom slučaju, on prati i promatra djecu, nastoji ih što bolje razumjeti te dokumentira njihov rad. Isto tako, u mnogim aktivnostima je izravno sudjelovanje odgojitelja poželjno jer situacije zahtijevaju poticanje djece na uočavanje određenih pojava, odgojitelj im osigurava pomoć u rješavanju problema i potiče na samoevaluaciju. Dakle, koliko je odgojitelj kompetentan i profesionalan, pokazat će situacije u kojima on može procijeniti je li njegovo uključivanje u aktivnosti djece potrebno ili ne (Slunjski, 2012).

Priprema i organizacija situacija učenja važna je zadaća odgojitelja. Podrazumijeva se ponuda materijala koji djeca mogu samostalno koristiti. U takvim uvjetima, djeci je omogućeno samoorganiziranje i iniciranje vlastitih aktivnosti koje odgojitelj promatra i podržava. Tijekom projekta, zadaća odgojitelja je podržavati istraživanja djece i stvarati uvjete u kojima će oni isprobavati različite načine rješavanja problema. U ovakvom procesu učenja, nužna je kvalitetna podrška odgojitelja, što znači da on promatra djecu i s njima ulazi u interakciju. Naime, kako bi to bilo moguće, važan preduvjet je stvaranje kvalitetnih uzajamnih odnosa (Slunjski, 2012).

4.2.3. Dokumentiranje odgojno-obrazovnog procesa

Za kvalitetno oblikovanje situacija učenja, nužno je dobro razumijevanje djece i njihovih ideja, zamisli i akcija, stoga, velika se pozornost usmjerava na osposobljavanje odgojitelja za dokumentiranje odgojno-obrazovnog procesa. Kad je riječ o dokumentiranju, ono podrazumijeva sustavno prikupljanje dokumentacije u

koju spadaju pisane bilješke, dnevnici, transkripti razgovora, dječji radovi, grafički prikazi, audio i video zapisi, fotografije itd. Prema Slunjski (2012:82) dokumentacija predstavlja „svojevrni “alat za promatranje“ procesa učenja djece koji odgajateljima omogućuje bolje razumijevanje, a time i osiguranje kvalitetnije podrške tom procesu.“ Naime, dokumentacija omogućuje cjelovitiji uvid i refleksiju odgojitelja o iskustvima djece tijekom projekta. Dokumentiranje omogućuje praćenje učenja i postignuća djeteta u svim područjima razvoja, praćenje i bilježenje interesa i razvojnog napretka, pomoć odgojiteljima u procjenjivanju onoga što djeca znaju i mogu, uočavanje što djeca uče tijekom aktivnog istraživanja u interakciji s drugom djecom i odraslima i slično (Slunjski, 2012).

4.2.4. Oblici dokumentacije

Određene aktivnosti promatranja i dokumentiranja planiraju se unaprijed, dok se neke odvijaju spontano te ovisno o tome, postoje različite namjene i oblici dokumentacije.

4.2.4.1. Individualni portfolio

Individualnu portfolio podrazumijeva dokumentaciju o djeci koja uključuje napredak djeteta tijekom vremena, kvalitetu razmišljanja djeteta, različita iskustva koja je stekao u dječjem vrtiću itd. Portfolio je jedinstven i specifičan za svako dijete, a može sadržavati fotografije, videozapise, audiozapise i slično.

4.2.4.2. Uradci djece (individualni i zajednički)

Uradci djece prikazuju dječje interese i njihov proces učenja te je to jedan od najčešćih oblika dokumentiranja. Pod uratke djece ubrajaju se slike i crteži, pisani uradci koji se temelje na slovima, brojevima, grafikonima itd., dramski i glazbeni izričaji, skulpture, makete itd.

4.2.4.3. Samorefleksija djece

Ovaj oblik se sastoji od dokumentacije djece koja uključuje njihove individualne i zajedničke uratke, konstrukcije, grafičke prikaze, snimke razgovora, fotografije, panoje, plakate itd.

4.2.4.4. Narativni oblici

Narativni oblici obuhvaćaju bilješke za odgojitelje, bilješke za djecu, bilješke za roditelje, bilješke za profesionalnu zajednicu učenja te bilješke za izložbu ili pano.

4.2.4.5. Opservacija postignuća djece

Opservacija postignuća djece se odnosi na praćenje postignuća i sposobnosti djece. Uključuje anegdotske bilješke, fotografije i videozapise.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je istražiti provode li se projekti u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju kojima se stječe građanska kompetencija.

5.2. Istraživački problemi

1. Ispitati jesu li projekti kojima se stječe građanska kompetencija zastupljeni u kurikulumu predškolske ustanove.
2. Ispitati jesu li projekti kojima se stječe građanska kompetencija zastupljeni u godišnjem planu i programu predškolske ustanove.

5.3. Instrument

Za potrebe ovog istraživanja izrađena je matrica u kojoj su definirane kategorije koje predstavljaju najvažnije elemente bitne za ovo istraživanje. Matrica uključuje dvije kategorije koje će se uspoređivati, a to su: *kurikulum* i *godišnji plan i program*, a na samom početku u sredini tablice nalazi se naziv dječjeg vrtića čiji se dokumenti obrađuju. Zatim, slijede četiri kategorije, od kojih je prva *naziv projekta* ispod kojeg se upisuju nazivi projekata koji su spomenuti ili opisani u navedenim dokumentima; *cilj projekta* uključuje koje su zadaće projekta i njegov cilj; *projektne aktivnosti i sadržaji* sadržavaju opis projekta, odnosno njegove aktivnosti, sadržaje i teme koje se obrađuju na različite načine te *stjecanje građanske kompetencije* u kojoj se opisuje što će djeca razvijati sudjelovanjem u projektu. Ovim instrumentom obuhvaćene su sve kategorije i elementi koji su ključni za cjelovitu analizu i usporedbu navedenih dokumenata ovih dječjih vrtića.

5.4. Uzorak

Uzorak istraživanja predstavljaju kurikulumi i godišnji planovi i programi dječjih vrtića u Poreču, Pazinu, Labinu, Rovinju, Buzetu i Novigradu za pedagošku godinu 2023./2024. Dječji vrtić „Radost“ Poreč djeluje na području Grada Poreča u kojem se nalaze dva matična objekta i na području Općina Kaštelir, Vižinada, Sv. Lovreč, Baderna i Žbandaj u kojima se nalaze područni vrtići. Dječji vrtić „Radost“ polazi ukupno 576 djece raspoređenih u 17 odgojnih skupina, od čega šest odgojnih skupina čine djeca u dobi od 1. do 3. godine života, a 11 odgojnih skupina čine djeca u dobi od 4. do 6. godine života.

Zatim, po broju odgojnih skupina i upisanom broju djece, nešto veći je Dječji vrtić „Olga Ban“ Pazin koji se rasprostire na području Grada Pazina i Općina Cerovlje, Gračišće, Lupoglav, Tinjan, Sv. Petar u Šumi, Motovun i Karojba. Dječji vrtić se sastoji od ukupno 30 odgojnih skupina, od kojih su četiri skupine koju čine djeca u drugoj i trećoj godini života (jaslice) te 26 skupina predškolskog odgoja za djecu u dobi od 4. do 6. godine života. U dječji vrtić je upisano ukupno 593 djece.

Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin svoj odgojno obrazovni rad ostvaruje u matičnom Centralnom vrtiću Labin i u sedam područnih objekata odnosno odjeljenja: PO Jaslice Labin, PO Labin Donji, PO Rabac, PO Vinež, PO Stari grad, PO Raša i PO Vrećari. Dječji vrtić polazi 498 djece u 28 odgojnih skupina, od kojih je 10 skupina koju čine djeca jasljičke dobi te 18 skupina u kojoj su djeca vrtićke dobi.

Dječji vrtić „Neven“ Rovinj sastoji se od centralnog objekta koji se nalazi u Gradu Rovinju te područnih objekata Valbruna, Mondelaco, Lamanova, Rovinjsko selo, Kanfanar i Bale. Dječji vrtić se sastoji od 34 odgojne skupine, od kojih je 12 jasljičkih skupina i 22 vrtićke skupine. Dječji vrtić ukupno polazi 630 djece.

Dječji vrtić „Grdelin“ Buzet djeluje na području Grada Buzeta te ima 12 odgojnih skupina koje polazi ukupno 221 dijete.

Osnivač Dječjeg vrtića „Tičići“ Novigrad je Grad Novigrad te je u njega upisano 128 djece. Program ranog odgoja i obrazovanja, za djecu od 1. do 3. godine života, provodi se u tri skupine, dok se program predškolskog odgoja i obrazovanja, za djecu u dobi od 4. do 6. godine, provodi u četiri skupine.

Navedeni dječji vrtići djeluju na različitim dijelovima Istarske županije, od unutrašnjosti i zapadne obale poluotoka sve do grada Labina koji se nalazi na istočnom dijelu poluotoka. Većina navedenih dječjih vrtića svoj odgojno obrazovni rad provodi i u nekoliko područnih objekata, osim u svojim matičnim, tj. centralnim objektima. Kako bi se dobio detaljan uvid u to jesu li projekti iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, odnosno projekti kojima djeca stječu građansku kompetenciju, zastupljeni u kurikulumu i godišnjem planu i programu dječjih vrtića te provode li ih, odabrani su objekti iz različitih područja Istre. Detaljnom analizom navedenih dokumenata dječjih vrtića, dobiveni su rezultati koji se odnose na veći dio Istarske županije te prikazuju koja područja, odnosno dječji vrtići, provode ili ne provode projekte takve tematike.

5.5. Postupak

Podaci su prikupljeni iščitavajući i analiziranjem kurikuluma dječjih vrtića i godišnjih planova i programa. Navedeni dokumenti nalaze se na mrežnim stranicama predškolskih ustanova. Uvidom u dokumente, ispunjavala se matrica koja sadrži određene kategorije i elemente koji su ključni za usporedbu ovih dokumenata. Stoga, detaljnom analizom dokumenata, utvrđeno je jesu li kurikulumom i godišnjim planom i programom dječjih vrtića zastupljeni projekti kojima se stječe građanska kompetencija te provode li ih ovi dječji vrtići.

5.6. Rezultati i rasprava

U ovom dijelu rada bit će prikazani rezultati istraživanja obzirom na istraživačka pitanja prema kojima se vršila analiza navedenih dokumenata, Također, prikazana će biti i matrica koja se koristila tijekom cijelog istraživanja i analize navedenih dokumenata dječjih vrtića.

Tablica 1: Prikaz zastupljenosti projekata u kurikulumu i godišnjem planu i programu dječjih vrtića

DJEČJI VRTIĆ „RADOST“ POREČ				
	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	- nema opisane projekte	/	/	/
GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	„Istarski užanci“	<ul style="list-style-type: none"> - sačuvati vrijednosti i autohtonost Istre - približiti djeci istarsku tradiciju - poticati na radoznalost prema jelima koja su pripremala u prošlosti - izravno uključiti djecu u izradu navedenog - njegovati čakavsko narječje 	<ul style="list-style-type: none"> - upoznati djecu s tipičnim istarskim kolačima i jelima (cukerančići, kroštule, pince, fuži, pljukanci, njoki) - uključivanje djece u izradu navedenog - pletenje košara i izrada glinenih vaza (suradnja sa zavičajnim muzejom Poreštine) - upoznati djecu s načinom na koji se lovi srdela 	<ul style="list-style-type: none"> - poštivanje tradicije, kulture i običaja Istre - samostalno uključivanje u aktivnosti
DJEČJI VRTIĆ „OLGA BAN“ PAZIN				
	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	„Istra u očima djece“	<ul style="list-style-type: none"> - implementacija zavičajnosti u kurikulumu dječjih vrtića Istarske županije - njegovati različitost lokalnih identiteta, tradicija i običaja krajeva na kojima vrtić djeluje 	/	<ul style="list-style-type: none"> - njegovanje različitosti identiteta, običaja i tradicije određenih krajeva
GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	KA2 Erasmus+ projekt „U šumi kao u učionici“	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati i njegovati ekološku svijest djece (važnost očuvanja prirode, recikliranje) 	<ul style="list-style-type: none"> - edukacija budućih edukatora - upoznavanje prakse u Sloveniji, Istri i Lici 	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati ekološku svijest (očuvanje prirode, recikliranje otpada)

		otpada, smanjenje otpada u okruženju)	- izrada edukativnog kurikulumu za šumsku pedagogiju - sudjelovanje u završnoj konferenciji projekta	
	„Istra u očima djece – tradicija iz naših ruku“	- očuvanje tradicijskih vrijednosti - upoznavanje zavičaja - implementacija zavičajnosti u kurikulume dječjih vrtića Istarske županije	/	- njegovanje tradicije i zavičaja

DJEČJI VRTIĆ „PJerina Verbanac“ LABIN

	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	„Škole za Afriku“	- prava djece Afrike na obrazovanje i očuvanje dostojanstva - osiguravanje prilike djeci da odrastu u samosvjesne i socijalno osjetljive ljude - njegovanje vrijednosti - osvješćivanje o problemima s kojima se susreću djeca u Africi	- učenje o dječjim pravima - pomaganje kroz aktivnosti prikupljanja sredstava za djecu iz Etiopije	- stjecanje znanja o pravima djece - poticanje na pomaganje i solidarnost
	„Mala djela, velika razlika“	- poticanje solidarnosti - važnost stvaranja humanijega svijeta - upoznavanje drugih naroda i kultura - volonterske aktivnosti - njegovanje tolerancije, empatije, humanih i suradničkih odnosa te ravnopravnost spolova	- informiranje o problemu gladi u svijetu - izrada igračaka od čepova, drveta, boca, platna i zastavica zemalja koje su pogođene glađu - izrada srca- kasic i šalica od glinamola	- razvoj solidarnosti, empatije, suradničkih odnosa - stjecanje novih znanja, iskustava, kompetencija - uključivanje u volonterske i izrađivačke aktivnosti

	„Upoznajmo naše more“	<ul style="list-style-type: none"> - Aquarium Pula- upoznavanje s vrstama riba i morskim organizmima, održivim ribarstvom - upoznavanje s lokalnom ribarskom, pomorskom i maritimnom baštinom ribarstvenog područja FLAG-a Alba 	<ul style="list-style-type: none"> - aktivnosti upoznavanja života u moru i radom ljudi povezanim s morem - kreativno izražavanje i osmišljavanje priče o morskim životinjama - priprema obroka na temu „More na pijatu“ 	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj senzibilnosti, vrijednosti, navika i ponašanja prema okolišu i održivom razvoju - sudjelovanje u osmišljavanju priče - slobodno izražavanje - njegovanje tradicije i nematerijalne baštine
	„Naša mala knjižnica“	<ul style="list-style-type: none"> - podizanje čitateljske pismenosti - upoznavanje drugih kultura - potaknuti na čitanje uz promišljanje - stvaranje publike koja razmišlja, analizira i usmjereno djeluje na svim područjima društvenog života 	<ul style="list-style-type: none"> - interaktivne aktivnosti: razmjena knjižnog junaka, pismo autora, likovni i literarni natječaji, kreiranje čitateljskih kutića 	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj pismenosti djece - upoznavanje drugih kultura - potaknuti na aktivno sudjelovanje i samostalno promišljanje i analiziranje
	„Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije“	<ul style="list-style-type: none"> - očuvanje istarskog zavičajnog identiteta - uvođenje zavičajne nastave i tradicijske kulture u predškolske ustanove na području Istarske županije - prihvaćanje i njegovanje vrijednosti obitelji, zajednice i društva - poticanje interesa i radoznalosti djece prema povezivanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti - poticanje istraživačkog duha djece 	<ul style="list-style-type: none"> - provođenje projekta tijekom cijele pedagoške godine 	<ul style="list-style-type: none"> - očuvanje istarskog identiteta, baštine i tradicije - njegovanje vrijednosti obitelji i zajednice - prihvaćanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti

GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	„Institucionalizacija zavičajnog odgoja u ustanove RPOO“	- senzibilizacija djece za kulturnu baštinu, tradiciju i narodne običaje	/	- poštivanje i njegovanje kulturne baštine, tradicije i običaja
	„Naša mala knjižnica“	- njegovati naviku čitanja i razumijevanja pročitane	/	- razvoj čitalačke pismenosti - kritičko promišljanje
	„Škole za Afriku“	- njegovati humane i suradničke odnose, brigu o drugima i ravnopravnost spolova, empatiju	/	- njegovati humane i suradničke odnose, brigu o drugima i ravnopravnost spolova, empatiju
	„1000 sati na otvorenom“	- usmjeravati na važnost kretanja i tjelesnog vježbanja	/	- psihofizički razvoj djeteta i razvoj zdravih navika
	„Kutić humanosti“	- razvijanje spoznaje o volontiranju, prihvaćanju različitosti, tolerancije i odgovornosti za sebe i zajednicu	/	- uključivanje u volontiranje - prihvaćanje različitosti - razvoj tolerancije i odgovornosti za sebe i druge

DJEČJI VRTIĆ „NEVEN“ ROVINJ

	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	„Istra u očima djece – djeca čuvari nematerijalne kulture“	- implementacija zavičajnosti u kurikulum predškolskih ustanova Istarske županije	/	- prihvaćanje i poštivanje kulturne tradicije zavičajja i krajeva u kojima djeca žive
GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	„Institucionalizacija zavičajne nastave Istarske županije“	- upoznavanje i očuvanje zavičajnog identiteta	/	- poštivanje i njegovanje zavičajnog identiteta

DJEČJI VRTIĆ „GRDELIN“ BUZET

	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	„Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije – Regione Istriana“	- očuvanje kulturne baštine - njegovanje kulturnih i tradicijskih vrijednosti ovoga kraja	- suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom - sudjelovanje u manifestacijama i običajima Buzeštine	- poštivanje i njegovanje kulturnih običaja i tradicije - aktivno sudjelovanje u manifestacijama
GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	„Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije – Regione Istriana“	- istražiti svaki kutak grada Buzeta	- suradnja s ostalim sugrađanima - što se može naučiti od predaka (prenošenje znanja i vještina naraštajima) - posjet lokalnom OPG-u, izrada košara od slame/šibe “beka”, izrada makete Buzeta	- stjecati nova znanja - poštivanje tradicije i običaja - dogovaranje i poštivanje tuđih ideja i mišljenja tijekom različitih aktivnosti (npr. izrada makete grada)

DJEČJI VRTIĆ „TIČIĆI“ NOVIGRAD

	NAZIV PROJEKTA	CILJ PROJEKTA	PROJEKTNE AKTIVNOSTI I SADRŽAJI	RAZVIJANJE GRAĐANSKE KOMPETENCIJE
KURIKULUM	„Institucionalizacija zavičajnosti u kurikulume predškolskih ustanova Istarske županije“	/	/	- njegovanje zavičajnosti kraja
GODIŠNJI PLAN I PROGRAM	„Implementacija zavičajnosti u kurikulume predškolskih ustanova Istarske županije“	- poticati djecu na istraživanje tradicijskih vrijednosti i običaja	/	- očuvanje istarskog identiteta, kulturne, povijesne i prirodne baštine
	„U šumi“	- povezanost s biljnim i životinjskim svijetom - razvijanje tjelesne izdržljivosti, motoričkih	- istraživanje ekosistema - kretanje po različitim vrstama terena	- razvoj zdravih navika i cjelokupnog psihofizičkog zdravlja

		vještina i prirodnih oblika kretanja - stjecanje i proširivanje znanja o načinima brige za okoliš (odvajanje otpada)	- uočavanje promjena koje se događaju u prirodi u različita godišnja doba - radionice s roditeljima koji se bave gljivarstvom ili sakupljanjem bilja - posjet reciklažnom dvorištu	- stjecanje novih znanja - kritičko promišljanje - spremnost na suradnju
--	--	---	--	--

5.6.1. Projektne aktivnosti u kurikulumu predškolske ustanove

Pregledavajući matricu, prvi dječji vrtić koji je analiziran je Dječji vrtić „Radost“ iz Poreča. Kurikulum tog vrtića odnosi se na petogodišnje razdoblje od pedagoške godine 2022./2023. do 2026./2027. godine. U kurikulumu je navedeno da će se projekti provoditi na nivou odgojnih skupina te su opisane neke njihove prednosti, međutim, nisu navedeni nazivi tih projekata, kao ni njihovi ciljevi niti sadržaji.

Sljedeći dječji vrtić je Dječji vrtić „Olga Ban“ Pazin, čiji je kurikulum utvrđen za pedagošku godinu 2022./2023. te vrijedi sljedećih pet godina. U kurikulumu se navodi jedan projekt pod nazivom *Istra u očima djece*. Ovaj projekt se odnosi na implementaciju zavičajnosti u kurikulumu dječjih vrtića Istarske županije. U kurikulumu je opisan i njegov cilj, a to je njegovanje bogatstva različitosti lokalnih identiteta, tradicija i običaja te određenih specifičnosti krajeva u kojima vrtić djeluje. Iako njegove aktivnosti i sadržaji nisu opisani, iz njegovog cilja se može primijetiti kako ovaj projekt potiče djecu na njegovanje različitosti identiteta, običaja i tradicije određenih krajeva, što su ujedno i elementi i vrijednosti građanskog odgoja i obrazovanja.

Zatim, u matrici je prikazan Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ iz Labina koji, za razliku od prethodna dva dječja vrtića, u kurikulumu iz pedagoške godine 2022./2023. navodi puno više projekata kojima djeca mogu stjecati građansku kompetenciju. U kurikulumu se spominje projekt *Škole za Afriku*, a jedan od njegovih ciljeva je osvješćivanje djece i općenito zajednice o problemima i teškoćama s kojima se

susreću djeca u Africi. Također, provođenjem projekta podržava se ostvarenje prava djece iz Afrike na obrazovanje te na očuvanje njihova dostojanstva. Ovim se projektom djeci omogućavaju prilike i iskustva da odrastu u samosvjesne ljude koji će imati i njegovati kvalitetan sustav vrijednosti te imati uspješne temelje za daljnje cjeloživotno obrazovanje i učenje. Da bi se ovi ciljevi postigli, osmišljene su aktivnosti kojima će djeca moći prikupljati sredstva koja će pomoći djeci u Africi. Istovremeno će djeci biti ponuđeni sadržaji pomoću kojih će učiti o dječjim pravima i važnosti njihovog poštivanja.

Sljedeći projekt analiziran u matrici je *Mala djela, velika razlika*. Navedeni su njegovi ciljevi, a to su: poticanje solidarnosti, razvijanje svijesti o važnosti i potrebi aktiviranja za stvaranje humanijeg svijeta za svu djecu kroz aktivnosti upoznavanja drugih naroda i kultura. Zatim, ovim se projektom nastoji omogućiti djeci stjecanje novih znanja i vještina, ali i stjecanje praktičnih iskustava i kompetencija sudjelovanjem u volonterskim aktivnostima. Jedan od ciljeva je i njegovati povjerenje, toleranciju i empatiju među ljudima, poštovanje prema zajedničkom dobru, njegovanje humanih i suradničkih odnosa te ravnopravnost spolova. U kurikulumu su opisani i sadržaji koji se provode u sklopu projekta, kao što su: izrada igračaka od čepova, drveta, boca, platna te zastava onih zemalja koje su pogođene glađu, izrada srca, tj. kasica i šalica od glinamola u bojama Afrike. Tijekom cijele provedbe projekta, naglasak je na informiranju djece o problemu gladi u svijetu.

Nadalje, u kurikulumu ovog vrtića spominje se i projekt pod nazivom *Upoznajmo naše more* koji je usmjeren na stjecanje građanske kompetencije na način da potiče razvoj senzibilnosti, vrijednosti, navika i ponašanja prema okolišu i održivom razvoju. Za ovaj projekt, osmišljene su razne aktivnosti koje su povezane s upoznavanjem mora, života u moru te radom ljudi povezanim s morem. Djeca će ilustrirati edukativnu slikovnicu te smišljati priče o morskim životinjama. Također, pripremat će obroke na temu *More na pijatu* s ciljem njegovanja tradicije i nematerijalne baštine. Programom i razgledom Aquariuma u Puli cilj je djecu upoznati s gospodarski važnim vrstama riba i morskih organizama, održivim ribarstvom i morskim vrstama ribarstvenog područja FLAG-a Alba. Projekt je usmjeren i na upoznavanje s bogatom

lokalnom ribarskom, pomorskom i maritimnom baštinom ribarstvenog područja FLAG-a Alba.

Zatim, u kurikulumu se nalazi i projekt pod nazivom *Naša mala knjižnica*. U matrici je prikazano kako ovaj projekt ima za cilj potaknuti djecu na čitanje i samostalno promišljanje nudeći im knjige koje će svojim sadržajem zaokupiti pažnju djece. Neke od građanskih kompetencija koje će se u ovom projektu razvijati su poticanje i stvaranje publike, odnosno djece koja razmišlja, analizira te djeluje na svim područjima društvenog života. Ovi ciljevi će se ostvarivati kroz različite interaktivne aktivnosti, primjerice: kreirati će se čitateljski kutići, napraviti razmjena knjižnog junaka, provesti likovni i literarni natječaji. Projekt je usmjeren prema populariziranju i poticanju čitanja, podizanju čitateljske pismenosti te upoznavanju drugih kultura, što su, također, bitne sastavnice građanskog odgoja i obrazovanja.

Prema matrici, prikazan je posljednji projekt koji ovaj dječji vrtić provodi prema svom kurikulumu, a naziva se *Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije*. U kurikulumu je navedeno da će se ovaj projekt provoditi tijekom cijele pedagoške godine (2022./2023.) kao rad na sklopovima aktivnosti u odgojno-obrazovnim procesima u vrtiću i izvan njega, prema interesima pojedinih odgojnih skupina i prema planiranim zadaćama. Stoga, ovaj opsežan projekt ima nekoliko bitnih ciljeva. Jedan od njih je formiranje institucionalnog oblika očuvanja istarskog zavičajnog identiteta, odnosno uvođenje zavičajne nastave i tradicijske kulture u predškolske ustanove na području Istarske županije na temu *Istra u očima djece – djeca čuvari nematerijalne kulture*. Zatim, djecu se potiče i usmjerava na razvijanje, prihvaćanje i njegovanje vrijednosti obitelji, zajednice i društva u kojem žive. Također, naglasak je na poticanju interesa i radoznalosti djece prema prošlosti, povezivanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, iskustvenom učenju doživljavanja baštine i tradicije te poticanju istraživačkog duha djece. Sve navedeno može se promatrati iz perspektive građanskog odgoja i obrazovanja, budući da građanska kompetencija uključuje znanje o kulturnoj baštini, prihvaćanje i poštivanje ljudskih prava i vrijednosti, poticanje pojedinaca na samostalno, konstruktivno i kritičko mišljenje itd.

Pregledavajući matricu, prikazan je Dječji vrtić „Neven“ iz Rovinja čiji je kurikulum donesen za pedagošku 2022./2023. godinu te vrijedi sljedećih pet godina. U

kurikulumu pod odjeljkom *Rad na projektima u vrtiću*, nabrojeno je mnogo projekata samo svojim nazivom, međutim, nisu opisani njihovi ciljevi niti aktivnosti, stoga nije moguće zaključiti je li neki od njih usmjeren na područje građanskog odgoja i obrazovanja te mogu li djeca iz tih projekata stjecati neke građanske kompetencije. Međutim, jedan je projekt ipak detaljnije naveden, a to je *Istra u očima djece – djeca čuvari nematerijalne kulture*, čiji je cilj implementacija zavičajnosti u kurikulume predškolskih ustanova Istarske županije. Iz ovog se cilja može shvatiti da je naglasak na prihvaćanju i poštivanju kulturne tradicije zavičaja i krajeva u kojima djeca žive, ali detaljne aktivnosti i sadržaji projekta nisu opisani.

Nadalje, sljedeći dječji vrtić prikazan matricom je Dječji vrtić „Grdelin“ iz Buzeta. Kurikulum vrtića donesen je 2022. godine te vrijedi za sljedeće petogodišnje razdoblje. Jedini projekt koji se spominje u ovom dokumentu je projekt pod nazivom *Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije – Regione Istriana*. Cilj projekta je očuvanje kulturne baštine te njegovanje kulturnih i tradicijskih vrijednosti ovoga kraja. Tijekom provedbe ovog projekta, planirana je suradnja s roditeljima i lokalnom zajednicom gdje će oni omogućiti sudjelovanje u manifestacijama i običajima Buzeštine te približiti određene elemente zavičajne baštine. Ovim projektom, djeca će stjecati nova znanja o tradiciji i običajima svoga mjesta stanovanja, ostvariti suradnju s lokalnom zajednicom, što su jedne od bitnih građanskih kompetencija.

U matrici, posljednji dječji vrtić je Dječji vrtić „Tičići“ iz Novigrada. Kurikulum ovog dječjeg vrtića vrijedi od pedagoške 2023./2024. do 2027./2028. godine. U njemu se spominje samo projekt *Institucionalizacija zavičajnosti u kurikulume predškolskih ustanova Istarske županije* koji će se provoditi u suradnji s društvenom sredinom. Njegove aktivnosti i sadržaji nisu navedeni niti opisani. Ovaj projekt se također može svrstati u područje građanskog odgoja i obrazovanja, budući da je usmjeren na suradnju s lokalnom zajednicom s ciljem njegovanja zavičajnosti kraja u kojem je smješten ovaj dječji vrtić.

Dakle, prema ovoj analizi kurikuluma dječjih vrtića, može se primijetiti kako Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin, prema svom kurikulumu, provodi najviše projekata koji su na neki način povezani s područjem građanskog odgoja i obrazovanja. Svaki je od

tih projekata detaljno opisan, odnosno aktivnosti i sadržaji koji će se provoditi te je opisan cilj projekta. Isto tako, ovaj dječji vrtić u svom kurikulumu jedini ima naznačen poseban naslov *Projekti* u kojima su navedeni projekti detaljno opisani. Nadalje, dječji vrtići iz Pazina, Rovinja, Buzeta i Novigrada imaju naveden po jedan projekt u svom kurikulumu koji će se provoditi u tekućoj pedagoškoj godini, dok u kurikulumu iz dječjeg vrtića u Poreču ne stoji naziv ili sadržaj niti jednog projekta, iako je navedeno da će se oni provoditi na razini odgojnih skupina. Naime, u kurikulumu Dječjeg vrtića „Neven“ iz Rovinja posebno se naglašava važnost stjecanja ključnih kompetencija. Navedeno je kako će se u planiranju različitih sadržaja rada kao što su sklopovi aktivnosti, projekti, obilježavanjem važnih datuma i slično, pažnja usmjeravati na razvoj odgovornosti, kreativnosti, autonomije i identiteta u kontekstu kulturnog i jezičnog nasljeđa. S druge strane, u kurikulumu dječjeg vrtića iz Buzeta, navedeno je što se njime želi poticati i razvijati kod djece kao jednih od aktivnih građanina zajednice. Neki od ciljeva su: osigurati u vrtiću demokratsko življenje, omogućiti djetetu aktivno sudjelovanje i odlučivanje o temama bitnim za kvalitetu življenja u socijalnom okruženju, održavati kvalitetan odnos s djecom, poticati razvoj odgovornosti svakog djeteta, poticati i ohrabrivati djecu na inicijativnost i aktivno sudjelovanje u raspravama itd.

5.6.2. Projektne aktivnosti u godišnjem planu i programu predškolske ustanove

Zatim, nakon analize projektnih aktivnosti u kurikulumima dječjih vrtića, slijedi analiza projektnih aktivnosti u godišnjim planovima i programima. Godišnji planovi i programi ovih dječjih vrtića provode se u pedagoškoj godini 2023./2024. Prvi dječji vrtić naveden u matrici je Dječji vrtić „Radost“ Poreč. U njegovom se godišnjem planu i programu navodi jedan projekt koji će se provoditi, a on se naziva *Istarski užanci*. Ciljevi projekta su: različitim aktivnostima koje nudi šira i uža okolina upoznati djecu i približiti im istarsku tradiciju, sačuvati vrijednosti Istre i prenijeti je budućim generacijama, potaknuti djecu na učenje i radoznalost prema jelima koja su se kuhala u prošlosti te ih uključiti u izradu kolača te njegovati čakavsko narječje. Ovi će

se ciljevi ostvariti kroz različite sadržaje i aktivnosti. Djecu se će upoznavati s istarskim kolačima i jelima iz prošlosti kao što su: kroštule, cukerančići, pince, fuži, pljukanci, njoki te će biti uključeni u njihovu izradu. U projekt će biti uključen i zavičajni muzej Poreštine čijom će suradnjom djeca biti upoznata sa pletenjem košara i izradom glinenih vaza. Također, djecu će se upoznati sa srdelama i načinima na koje se one hvataju.

Sljedeći dječji vrtić opisan u matrici je Dječji vrtić „Olga Ban“ Pazin. U svom godišnjem planu i programu, ovaj dječji vrtić ima opisana dva projekta vezana uz područje građanskog odgoja i obrazovanja. Prvi je KA2 Erasmus+ projekt *U šumi kao u učionici*. Ovaj projekt uključuje edukaciju budućih edukatora te upoznavanje različitih praksi u Sloveniji, Lici i Istri, izradu kurikuluma za šumsku pedagogiju te sudjelovanje u završnoj konferenciji projekta. Njegov cilj je njegovati i razvijati ekološku svijest djece o važnosti očuvanja prirode te recikliranju materijala kako bi se smanjio otpad u prirodi i okruženju. Sljedeći projekt je *Istra u očima djece – tradicija iz naših ruku*. Iako u godišnjem planu i programu nisu navedene aktivnosti projekta, opisan je njegov cilj, a to je upoznavanje zavičaja, očuvanje tradicijskih vrijednosti te implementacija zavičajnosti u kurikulume dječjih vrtića Istarske županije.

Zatim, prikazan je Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin u čijem je godišnjem planu i programu navedeno nekoliko projekata koji će se provoditi u pedagoškoj godini 2023./2024. Svi projekti koji su navedeni imaju opisan cilj projekta, međutim, nisu navedene niti opisane projekte aktivnosti i sadržaji. Primjerice, projekt *Institucionalizacija zavičajnog odgoja u ustanove RPOO* ima za cilj poticati senzibilnost kod djece za njegovanje kulturne baštine, tradicije i narodnih običaja. Zatim, sljedeći projekt se naziva *Naša mala knjižnica*. U projektu se naglašava važnost čitanja djeci te je to cilj ovog projekta, odnosno poticanje i njegovanje navike čitanja i razumijevanja pročitanog već od najranije dobi djece. Sljedeći projekt naziva se *Škole za Afriku* kojim će se djeci osvijestiti važnost suradničkih odnosa, brige za druge, razvijati empatija i promovirati ravnopravnost spolova. Projekt *1000 sati na otvorenom* usmjeren je prema važnosti tjelesnog vježbanja i kretanja za kvalitetan psihofizički razvoj djeteta i njegovih zdravih navika. Posljednji projekt koji se spominje je projekt pod nazivom *Kutić humanosti*. Njegov cilj je razvijati kod djece spoznaje o

volontiranju i važnosti tolerancije i odgovornosti za sebe i druge, poticati na prihvaćanje i poštivanje različitosti. Svi navedeni projekti imaju više elemenata koji su dio građanskog odgoja i obrazovanja. Važno je da djeca razvijaju suradničke vještine i empatiju, da poštuju tradiciju i narodne običaje, stječu navike tjelesnog vježbanja i zdravog načina života, da poštuju različitosti, stječu navike čitanja itd., jer je to nužno za razvoj aktivnog i sposobnog građanina koji će kvalitetno djelovati u svojoj zajednici i društvu.

Sljedeći dječji vrtić u matrici je Dječji vrtić „Neven“ iz Rovinja. U njegovom godišnjem planu i programu naveden je projekt koji se naziva *Institucionalizacija zavičajne nastave Istarske županije*. U dokumentu nisu navedene aktivnosti koje će se provoditi u sklopu projekta, nego se navodi samo cilj, a to je usmjeriti pozornost na upoznavanje djece s identitetom svog zavičaja te njegovim očuvanjem.

Nadalje, u matrici je opisan i projekt Dječjeg vrtića „Grdelin“ iz Buzeta koji je naveden u godišnjem planu i programu. Projekt se naziva *Institucionalizacija zavičajnosti u predškolske ustanove Istarske županije – Regione Istriana* te je on u dokumentu vrlo detaljno opisan. Njegov cilj je istražiti s djecom dijelove grada Buzeta, prateći i slušajući njihove interese. Kako bi cilj bilo moguće ostvariti, provodit će se različite aktivnosti u sklopu projekta. Stoga, planirana je suradnja sa starijim sugrađanima, djedovima, bakama, gradskim službenicima i povjesničarima koji će djeci prenijeti svoja znanja i spoznaje o gradu Buzetu. Djecu će se poučavati o njihovim predcima, o tome kako su se znanja i vještine prenosili naraštajima od povijesti pa sve do danas. Organiziran će biti i posjet lokalnom OPG-u, izrađivat će se košare od slame ili šibe, tj. “beka“ te će se izraditi maketa grada Buzeta. Ovim projektom djeca će stjecati mnoge građanske kompetencije. Djeca će suradnjom s vanjskim suradnicima stjecati nova znanja, poticat će se djecu na poštivanje tradicije i običaja, kao i na dogovaranje i poštivanje tuđih ideja i mišljenja tijekom različitih aktivnosti, primjerice tijekom izrade makete grada.

Posljednji dječji vrtić koji u svom godišnjem planu i programu navodi projekte iz građanskog odgoja i obrazovanja je Dječji vrtić „Tičići“ Novigrad. Jedan od projekata koji se spominje je projekt *Implementacija zavičajnosti u kurikulum predškolskih ustanova Istarske županije*. Iako nisu navedene aktivnosti i sadržaji projekta, opisan

je njegov cilj, odnosno, poticati djecu i pobuditi interes za istraživanjem tradicije, vrijednosti i običaja te očuvanje identiteta Istre i njezine kulturne, povijesne i prirodne baštine. Sljedeći projekt naziva se *U šumi*. Cilj projekta je poticati djecu na povezanost s biljnim i životinjskim svijetom u okruženju u kojem žive, razvoj motoričkih vještina, prirodnih oblika kretanja i tjelesne izdržljivosti te motivirati djecu na stjecanje i proširivanje znanja o mogućim načinima brige za okoliš, ali i poticati na odvajanje i recikliranje otpada. U svrhu ostvarenja zadanog cilja, planirani su različiti sadržaji. Primjerice, bit će organizirane aktivnosti kretanja po različitim terenima, aktivnosti uočavanja promjena koje se događaju u prirodi tijekom različitih godišnjih doba. Organizirat će se radionice i aktivnosti s roditeljima koji se bave gljivarstvom ili sakupljanjem bilja te će se posjetiti reciklažno dvorište.

Dakle, prema analizi godišnjih planova i programa dječjih vrtića o tome jesu li projekti kojima se stječe građanska kompetencija u njima zastupljeni, može se primijetiti kako se u Dječjem vrtiću „Pjerina Verbanac“ Labin provodi znatno više projekata nego što je to slučaj u ostalim dječjim vrtićima. Iako u dokumentu nisu opisani projektni sadržaji i aktivnosti, navedeni su ciljevi koji se projektima žele ostvariti. Svaki od tih ciljeva je na neki način usmjeren na razvoj cjelovitog pojedinca, odnosno djeteta, kako bi u budućnosti moglo aktivno sudjelovati u donošenju odluka u vezi s bitnim pitanjima u zajednici u kojoj živi. Također, u godišnjem planu i programu naveden je projekt *Zaštita zubi* koji nije vezan uz područje građanskog odgoja i obrazovanja te projekti *Videkova košuljica* i *Labinjonska cakavica* čiji sadržaji i ciljevi nisu opisani, stoga je teško razaznati koje će kompetencije njima djeca stjecati. Nadalje, jedini dječji vrtić čiji godišnji plan i program sadrži poseban podnaslov koji govori o provođenju projekata u odgojnim skupinama je Dječji vrtić „Tičići“ iz Novigrada. U tom se podnaslovu navode projekti i područja interesa djece iz odgojnih skupina. Neki od projekata koji se još spominju, osim onih navedenih u matrici, jesu: *Naš vrt*, *Zanimanja*, *Svemir*, ali u dokumentu nisu opisane aktivnosti u kojima će djeca moći sudjelovati niti koje će kompetencije djeca moći steći. Dječji vrtić iz Pazina prema godišnjem planu i programu provodi dva projekta kojima će djeca stjecati znanje i kompetencije iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, dok se u dokumentima od dječjih vrtića iz Poreča, Rovinja i Buzeta spominje samo jedan projekt iz područja građanskog odgoja i obrazovanja.

Nakon provedene analize kurikuluma i godišnjih planova i programa navedenih dječjih vrtića, može se zaključiti da su projekti kojima se stječe građanska kompetencija uglavnom podjednako zastupljeni u oba dokumenta dječjih vrtića. Ovi dječji vrtići u svojim dokumentima imaju spomenuta jedan ili dva projekta iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, osim dječjeg vrtića iz Labina u čijem se kurikulumu i godišnjem planu i programu navodi pet projekata u kojima djeca mogu stjecati građansku kompetenciju. Dakle, u njegovom kurikulumu nalazi se poseban naslov *Projekti* u kojem su navedeni projekti koji će se provoditi u narednom razdoblju te su opisani njihovi ciljevi, sadržaji, mjesto gdje će se ostvarivati i na koji način, tko su nositelji projekata itd. Isto tako, godišnji plan i program ovog dječjeg vrtića također sadrži naslov *Realizacija programa i projekata* koji navodi projekte koji će se provoditi i njihove ciljeve, međutim sadržaji i aktivnosti tih projekata nisu opisani. Također, dječji vrtić iz Novigrada u svom godišnjem planu i programu ima podnaslov *Projekti i područja posebnog interesa u odgojno-obrazovnim skupinama* u kojem su navedeni projekti i njihovi ciljevi. Osim ova dva navedena dječja vrtića, nijedan drugi u svojim dokumentima nema posebno odvojen naslov ili podnaslov koji je usmjeren samo na projekte koji se planiraju u tekućoj pedagoškoj godini te na njihove ciljeve i aktivnosti. Kada je riječ o provođenju projekata u dječjim vrtićima, uglavnom se iz njihovih sadržaja ili ciljeva moglo shvatiti iz kojeg su područja te koje će kompetencije djeca moći stjecati sudjelovanjem u projektu. Svi projekti koji su navedeni u matrici, povezani su s područjem građanskog odgoja i obrazovanja. U dokumentima nekih dječjih vrtića u manjoj mjeri se spominju i neki drugi projekti, međutim, aktivnosti i ciljevi tih projekata nisu opisani, stoga nije moguće zaključiti koja će znanja i kompetencije djeca steći sudjelovanjem u projektima.

Dakle, od šest dječjih vrtića čiji su se dokumenti analizirali, Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin u svojim dokumentima navodi najviše projekata kojima djeca mogu stjecati građansku kompetenciju, dok su u dokumentima ostalih dječjih vrtića vrlo malo zastupljeni takvi projekti. Naime, socijalna i građanska kompetencija jedne su od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje koje su navedene i u *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014). Ovaj dokument naglašava važnost razvoja kompetencija djece u odgojno-obrazovnom procesu. Međutim, prema matrici, odnosno analizi dokumenata, vidljivo je kako se

projekti kojima se stječe građanska kompetencija provode u vrlo maloj mjeri, iako je ovaj službeni dokument orijentiran prema stjecanju kompetencija te je to jedan od njegovih bitnih ciljeva.

Kao što je u jednom dijelu već spomenuto, pitanjem provođenja građanskog odgoja i obrazovanja u ranoj i predškolskoj dobi djece bavio se i Glasgowski centar za zdravlje stanovništva koji je 2017. godine proveo istraživanje s ciljem da se ispita na koje načine je moguće građanski odgoj poticati od rane dobi djeteta. Za istraživanje su osmišljena određena pitanja na koja su se tražili odgovori, a jedno je povezano s učinkovitosti obrazovnih praksi, programa i aktivnosti kao načina na koji se potiče razumijevanje, vještine i pozitivne sklonosti prema građanstvu u ranim godinama djece. Iako su rezultati pokazali da postoji malo dokaza o učinkovitosti za određeni program ili interakcije, u pregledanoj literaturi navedeno je da o odgojiteljima, između ostalih, ovisi u kojoj će mjeri djeca stjecati i razvijati različite vještine, kompetencije i ponašanje. Dakle, u razvoju djece veliku ulogu imaju odgojitelji te je njihov zadatak nuditi, planirati, organizirati i provoditi različite aktivnosti i projekte kojima će djeca stjecati različite kompetencije pa tako i građanske. Stoga, neovisno o tome jesu li projekti navedeni u kurikulumu i godišnjem i planu i programu dječjih vrtića, odgojitelji imaju slobodu i mogućnost planiranja i organiziranja projekata i aktivnosti iz različitih područja.

Kao što je već opisano, Piršl i suradnici (2016) smatraju kako je cilj i svrha građanskog odgoja i obrazovanja osposobiti i pripremiti pojedince za odlučivanje i sudjelovanje u donošenju demokratskih odluka. Kako bi to bilo moguće, potrebno je mlade ljude pa tako i djecu rane i predškolske te školske dobi upoznati s pojmovima vezanim uz građanstvo, demokraciju, ljudska prava, ravnopravnost i slično. O tome govori i autorica Diković (2016) koja u svome članku opisuje metode učenja i poučavanja u građanskom odgoju i obrazovanju. Metode učenja i poučavanja podrazumijevaju zajednički rad učitelja i učenika u odgojno-obrazovnom procesu u kojem djeca stječu nova znanja, razvijaju svoje vještine i sposobnosti te usvajaju vrijednosti. Postoje različite metode kojima učenici mogu stjecati znanja i dostizati ishode učenja, kao što je aktivno poučavanje, izravno poučavanje, sudjelovanje u raspravama i projektima, sudjelovanje u socijalnim interakcijama itd. Dakle, u

odgojno-obrazovnom radu u dječjem vrtiću potrebno je djeci prilagoditi sadržaje i aktivnosti iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. Primjerice, djecu se može što više uključivati u donošenje odluka, važno je poticati ih na suradnju i dogovor tijekom zajedničkih aktivnosti, na komunikaciju sa svojim vršnjacima, na slušanje i poštivanje tuđih mišljenja, ideja i želja. Pomoću ovih i sličnih metoda, djeca će stjecati socijalne i građanske kompetencije te mnoge druge koje su važne za njihov razvoj u kompetentnog i aktivnog građanina, a upravo zato je važno provoditi aktivnosti i projekte iz građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnom radu.

6. ZAKLJUČAK

Uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovni sustav započelo je 1999. godine *Nacionalnim programom odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*. Ovaj se program najčešće provodio kroz projekte i izvannastavne aktivnosti. Građanski odgoj i obrazovanje se provodilo na različite načine te je bilo određeno različitim dokumentima i programima sve do 2019. godine kada je donesen *Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj* te se on od školske godine 2019./2020. provodi u školskim ustanovama.

Naime, građanski odgoj i obrazovanje moguće je provoditi, osim u školskim, i u predškolskim ustanovama. Ono je moguće provoditi u različitim aktivnostima u kojima djeca komuniciraju i dogovaraju se, poštuju tuđa mišljenja i ideje, samostalno rješavaju probleme i sukobe, potiče se odgovorno ponašanje i poštivanje pravila i slično. Također, obilježavanjem određenih datuma djecu se može upoznati s dječjim pravima i važnosti njihova poštivanja, s tradicijom i kulturnom baštinom kraja u kojem žive itd. Tijekom ovih aktivnosti, djecu se istovremeno potiče na solidarno i nenasilno ponašanje, na samostalno uključivanje i donošenje odluka, na pomaganje vršnjacima i slično, a takve aktivnosti potiču razvoj građanske i socijalne kompetencije djece.

Nadalje, dobiveni rezultati istraživanja pokazuju kako su u kurikulumu i godišnjem planu i programu dječjih vrtića u podjednakoj mjeri navedeni projekti kojima djeca stječu građansku kompetenciju. Uglavnom je riječ o jednom ili dva projekta koji su spomenuti, osim u dokumentima dječjeg vrtića iz Labina koji navodi nešto više projekata. Također, u nekim se dokumentima spominju projekti iz drugih područja, međutim, njihovi ciljevi i aktivnosti najčešće nisu opisani, stoga nije moguće zaključiti koja će znanja i kompetencije djeca stjecati sudjelovanjem u tim projektima.

Naime, građanski odgoj i obrazovanje predstavlja preduvjet za razvoj pojedinca u sposobnog, emancipiranog i odgovornog građanina. Stjecanjem svih kompetencija, djeca se osposobljavaju za aktivno djelovanje i odlučivanje u svojoj demokratskoj zajednici. Međutim, u procesu stjecanja znanja i sposobnosti, nužno je da odgojno-obrazovne ustanove razvijaju nove metode učenja i poučavanja kojima će djeca na

adekvatan i njima prilagođen način moći stjecati i razvijati kompetencije. Sve navedeno pridonijet će obrazovanju pojedinaca koji će u dogledno vrijeme biti sposobni djelovati u društvu i zajednici te će moći preuzimati odgovornost za svoja djela, a sve u svrhu kvalitetnog donošenja odluka i općeg boljitka određene zajednice.

7. LITERATURA

1. Agencija za odgoj i obrazovanje (2019). *Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html
2. Bagić, D. i Šalaj, B. (2011). Političko znanje mladih u Hrvatskoj. U: D. Bagić (ur.) *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. GONG i Fakultet političkih znanosti.
3. Batarelo, I. i sur. (2010). *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*. Centar za ljudska prava.
4. Diković, M. (2011). Osposobljavanje nastavnika za provođenje odgoja i obrazovanja za građanstvo. *Život i škola*, br. 26, 11-24.
5. Diković, M. (2013). Značaj razrednoga ozračja u građanskom odgoju i obrazovanju. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2), 327-339.
6. Diković, M. (2016). Metode poučavanja i učenja u kurikulumskome pristupu građanskom odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik*, 65(4), 539-557.
7. Dumitriu, C. i Dumitru, G. (2014). Achieving Citizenship Education. A Theoretical and Experimental Approach. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 149, 307-311. Education and Learning. Dostupno na: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281404960X?ref=pdf_download&fr=RR-2&rr=87e3456049f92491
8. Europski parlament i Vijeće Europske unije (2010). Preporuka Europskog parlamenta i savjeta; ključne kompetencije za cjeloživotno učenje – europski referentni okvir. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi* 11(20), 169-182.
9. *Godišnji plan i program rada DV-GI „Neven“ Rovinj – Rovigno za pedagošku 2023./2024. godinu* (2023). Dječji vrtić „Neven“ Rovinj – Rovigno. Preuzeto s: <http://dv-neven.hr/> (18.02.2024.)
10. *Godišnji plan i program odgojno-obrazovnog rada za pedagošku godinu 2023./2024.* (2023). Dječji vrtić „Radost“ Poreč. Preuzeto s: <https://www.radost-porec.hr/> (18.02.2024.)

11. *Godišnji plan i program odgojno-obrazovnog rada. Pedagoška godina 2023./2024.* (2023). Dječji vrtić „Olga Ban“ Pazin.
Preuzeto s: <https://vrtic-olgaban-pazin.hr/> (18.02.2024.)
12. *Godišnji plan i program rada Dječjeg vrtića „Tičići“ Novigrad – Scuola materna Tičići Cittanova za pedagošku godinu 2023./2024.* (2023). Dječji vrtić „Tičići“ Novigrad.
Preuzeto s: <https://dv-ticici.hr/> (18.02.2024.)
13. *Godišnji plan i program odgoja i obrazovanja djece rane i predškolske dobi Dječjeg vrtića „Pjerina Verbanac“ Labin za 2023/2024. pedagošku godinu* (2023). Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin.
Preuzeto s: <https://dvlabin.hr/> (18.02.2024.)
14. *Godišnji plan i program rada Dječjeg vrtića „Grdelin“ Buzet za pedagošku 2023./2024. godinu* (2023). Dječji vrtić „Grdelin“ Buzet.
Preuzeto s: <https://www.grdelin-buzet.hr/> (18.02.2024.)
15. Ilišin, V., Gvozdanović, A i Potočnik, D. (2015). *Demokratski potencijali mladih.* Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
16. Katić, V. (2008). Različitost pristupa u radu na projektima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 14(53), 9-11.
17. Kovačić, M., Horvat, M. (2016). *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih.* Institut za društvena istraživanja.
18. *Kurikulum za pedagošku 2022./2023. godinu* (2022). Dječji vrtić „Neven“ Rovinj – Rovigno.
Preuzeto s: <http://dv-neven.hr/> (18.02.2024.)
19. *Kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje za petogodišnje razdoblje od pedagoške 2022./2023. do 2026./2027.* (2022). Dječji vrtić „Radost“ Poreč.
Preuzeto s: <https://www.radost-porec.hr/> (18.02.2024.)
20. *Kurikulum Dječjeg vrtića „Olga Ban“ Pazin* (2022). Dječji vrtić „Olga Ban“ Pazin.
Preuzeto s: <https://vrtic-olgaban-pazin.hr/> (18.02.2024.)
21. *Kurikulum Dječjeg vrtića „Tičići“ Novigrad – Scuola materna „Tičići“ Cittanova za petogodišnje razdoblje 2023./2024. – 2027./2028.* (2023). Dječji vrtić „Tičići“ Novigrad.

- Preuzeto s: <https://dv-ticici.hr/> (18.02.2024.)
22. Kurikulum Dječjeg vrtića „Pjerina Verbanac“ Labin za pedagošku 2022./2023. godinu (2022). Dječji vrtić „Pjerina Verbanac“ Labin.
Preuzeto s: <https://dvlabin.hr/> (18.02.2024.)
23. Kurikulum Dječjeg vrtića „Grdelin“ Buzet (2022.-2027.) (2022). Dječji vrtić „Grdelin“ Buzet.
Preuzeto s: <https://www.grdelin-buzet.hr/> (18.02.2024.)
24. Maleš, D., Milanović, M. i Stričević, I. (2003). *Živjeti i učiti prava: odgoj za ljudska prava u sustavu predškolskog odgoja*. Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
25. Marušić, T. (2022). *Projektno učenje u odgojno-obrazovnom procesu* (Završni rad). Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:776253>
26. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Republika Hrvatska. (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*.
Dostupno na: <https://www.vrsi.hr/wp-content/uploads/2017/07/Nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje.pdf>
27. Mlinarević, V. (2009). Iskustva odgojitelja u radu na projektima. 4. stručni i znanstveni skup Dječji vrtić - mjesto učenja djece i odraslih: zbornik radova. Centar za predškolski odgoj Osijek, 2009. str. 31-38. Dostupno na: http://bib.irb.hr/datoteka/504730.Iskustva_odgojitelja_u_radu_na_projektima.pdf
28. Pecko, L. (2019). Suradničko učenje u nastavi primarnoga obrazovanja. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*. 14(1), 73-94.
29. Pelaić, S. (2019). *Građanski odgoj i obrazovanje - iskustva i stavovi studenata* (Završni rad). Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.
Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:353216>
30. Piršl, E. i sur. (2016). *Vodič za interkulturalno učenje*. Naklada Ljevak.
31. Rajić, V., Rajić, T. (2013). *Suradničko učenje kao poticaj razvoju međuljudske i građanske kompetencije odraslih*. Zbornik radova 6. međunarodne konferencije o obrazovanju odraslih održane u Vodicama 3. i 4. listopada 2013. Hrvatsko andragoško društvo (HAD), 2014. str. 185-196. Dostupno na: <https://croris.hr/crosbi/publikacija/prilog-skup/613433>

32. Selimović, H. i Karić, E. (2011). Učenje djece predškolske dobi. *Metodički obzori*, 6(2011)1(11), 145-160.
33. Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum: rad djece na projektima*. Mali profesor.
34. Sounoglou, M. i Michalopoulou, A. (2016). Early Childhood Education Curricula: Human Rights and Citizenship in Early Childhood Education. *Journal of Education and Learning*. 6(2), 53-68. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/311845781_Early_Childhood_Education_Curricula_Human_Rights_and_Citizenship_in_Early_Childhood_Education
35. Spajić-Vrkaš, V. (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012./2013.). Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Dostupno na: <https://www.ncvvo.hr/publikacija-nemoc-gradanskog-odgoja-obrazovanja/>
36. Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D., Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode priručnik za učitelje osnovne škole s vježbama za razrednu nastavu*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
37. Stephen, C. i Gadda, A. M. (2017). Nurturing Citizenship in the Early Years. *Glasgow Centre for Population Health*. University of Stirling. Dostupno na: <https://www.gcph.co.uk/latest/publications/346-nurturing-citizenship-in-the-early-years>
38. Tatković, N., Diković, M. i Štifanić, M. (2015). *Odgov i obrazovanje za razvoj danas i sutra*. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
39. Tomaševski, K. (2001). *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*. Right to education primers no. 3.
40. Vekić-Kljaić, V. (2016). Stavovi roditelja predškolske djece o ključnim kompetencijama važnima za budući uspjeh djeteta. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65(3), 379-401.
41. Vuletić, K. (2017). *Građanski odgov i obrazovanje u predškolskoj ustanovi* (Završni rad). Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu:1546>

SAŽETAK

Cilj građanskog odgoja i obrazovanja je da djeca steknu znanja o svojim pravima i da ih znaju koristiti u svakodnevnom životu. Time će djeca postati aktivni i odgovorni građani koji će poštivati i prihvaćati različitosti te vrijednosti demokracije. Istraživanje koje je provedeno u ovom radu usmjereno je na ispitivanje u kojoj su mjeri projekti iz područja građanskog odgoja i obrazovanja zastupljeni u kurikulumima i godišnjim planovima i programima dječjih vrtića iz Pazina, Poreča, Labina, Rovinja, Novigrada i Buzeta. Rezultati prikazuju kako određeni dječji vrtići u svojim dokumentima navode više projekata kojima djeca stječu građansku kompetenciju, dok se u nekim dokumentima ti projekti rijetko spominju ili uopće nisu navedeni niti opisani. Interpretacijom rezultata zaključeno je kako je građanski odgoj i obrazovanje potrebno provoditi u predškolskim ustanovama. Njegovo provođenje ovisi o kulturi dječjeg vrtića te o odgojiteljima i njihovim interesima, kompetencijama i znanjima da djeci stvaraju situacije u kojima će oni moći stjecati građanske, ali i ostale kompetencije. Naime, uključivanje građanskog odgoja i obrazovanja u sve razine odgojno-obrazovnog sustava utjecat će na razvoj kompetencija djece te na njihovo samoinicijativno uključivanje u procese donošenja odluka u zajednici u kojoj žive.

Ključne riječi: građanski odgoj i obrazovanje, kompetencije, građanska kompetencija, integrirano učenje, projektno učenje

SUMMARY

The goal of civic education is for children to acquire knowledge about their rights and learn how to apply them in their daily lives. This will enable children to become active and responsible citizens who respect and embrace diversity and the values of democracy. The research conducted in this paper aims to study the extent to which civic education projects are incorporated into the curriculum, annual plans and programs of kindergartens in Pazin, Poreč, Labin, Rovinj, Novigrad, and Buzet. The results reveal that while some kindergartens include multiple projects in their documents that promote civic competence, others mention these projects rarely or not at all. Based on these findings, it can be concluded that civic education should be implemented in preschool institutions. The success of its implementation depends on the culture of the kindergarten, the educators, and their interests, competencies, and knowledge in creating opportunities for children to develop not only civic but also other competencies. Therefore, the inclusion of civic education at all levels of the educational system will have a positive impact on the development of children's competencies and their active involvement in decision-making processes within their community.

Keywords: civic education, competencies, civic competence, integrated learning, project-based learning